

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Gedragdeskundigen in strafzaken

Esch, C.M. van

Citation

Esch, C. M. van. (2012, March 21). *Gedragdeskundigen in strafzaken*. Koninklijke Van Gorcum, Assen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20438>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20438>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20438> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Esch, Cornelia Marianne van
Title: Gedragsdeskundigen in strafzaken
Issue Date: 2012-03-21

Hoofdstuk 11

Het gebruik van de rapportage

11.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat over het gebruik dat de rechter maakt van de verslaglegging van gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken. In de inleiding van dit boek is onder meer aangegeven dat gedragsdeskundig onderzoek in strafzaken op brede belangstelling kan rekenen. In (wetenschappelijke) literatuur wordt geregeld forse kritiek geuit op onderzoeken van gedragsdeskundigen in strafzaken. Wanneer het gaat over het onderzoek en de rapportage van gedragsdeskundigen in strafzaken, deïnzzen sommigen er zelfs niet voor terug om te spreken over “gemakzucht”, “willekeur”, “kletspraat”, “de waan van de dag”, “onwetenschappelijkheid”. De rechter zou volgens hen veel te weinig vraagtekens plaatsen bij rapportages van deskundigen. Anderen beschrijven de psychiater als “leverancier van onzin”. Dat neemt niet weg dat volgens critici rechters waardering zouden hebben voor het werk van gedragsdeskundigen. Ze zouden geen twijfels hebben over de geleverde producten. Gedragsdeskundigen zouden een onaantastbare autoriteit zijn, hun oordeel welhaast een godsoordeel. De conclusies van gedragsdeskundigen zouden vrijwel allemaal worden overgenomen. In vonnissen zou een kritische bespreking ontbreken.

Ook sommige strafrechtjuristen toonden zich in het nabije verleden kritisch ten opzichte van de rol die de gedragsdeskundige rapportage speelt tijdens de terechtzitting. Rechters zouden niet zelden tamelijk berustend en afwachtend zijn, zodat veel van de portee, maar ook van de beperkingen van een dergelijk rapport onopgemerkt kunnen blijven. Zij stellen zich op het standpunt dat kennis bij de Nederlandse rechters van gedragswetenschappen en redenen van tijdsbesparing, geen reden mogen zijn om nadere vragen aan deskundigen-rapporteurs uit te sluiten.

Het voorgaande roept dan ook de vraag op in hoeverre en op welke manier de rechter gedragsdeskundige rapportages gebruikt in strafzaken. De

checklist die in de onderhavige studie is gebruikt strekt zich dan ook mede uit tot het vastleggen van informatie te dier zake uit de rechterlijke vonnissen (zie bijlage).¹

Vrijwel alle vonnissen waren te achterhalen in het dossier, dat zich bevond op het arrondissementsparket. In de zaken waarin hoger beroep was ingesteld, ontbrak soms het vonnis in het dossier. Dit kon meestal achterhaald worden op het parket bij het gerechtshof waar appèl was ingesteld. In één zaak is dat niet gelukt. Daar was alleen een extract van het vonnis beschikbaar. Hierin is wel de uitspraak van de rechter te vinden, maar de onderbouwing van de beslissingen van de rechter ontbreekt daarin.

Nadat de desbetreffende vragen geformuleerd waren is het instrument door een jurist en mij uitprobeerde op een aantal vonnissen. Na enkele aanpassingen in sommige formuleringen was tussen beiden overeenkomst bij de beantwoording van de onderzoeksvragen.

In het vervolg van dit hoofdstuk ga ik achtereenvolgens in op de rechterlijke beslissingen (§ 11.2) en het gebruik van de rapportage in het vonnis (§ 11.3). In deze paragrafen zal een differentiatie gemaakt worden naar arrondissement en onderzoeksmodaliteit, voor zover daar significante verschillen bestaan. Bij de onderdelen van het vonnis

1 In elke zaak is één vonnis beschikbaar. In een groot aantal vonnissen kunnen meer rapporten aan de orde komen. Zo is geregeld sprake van multidisciplinair onderzoek. In een beperkt aantal zaken zijn verschillende onderzoeken verricht. Daarom zijn in dit hoofdstuk verschillende eenheden in het geding. Waar differentiatie plaatsvindt naar onderzoeksmodaliteit, reken ik de zaken waarin meer onderzoeken hebben plaatsgevonden alle tot multidisciplinair onderzoek. Ook de onderzoeken die niet tot één gedragsdeskundige te herleiden zijn, beschouw ik vanwege de geringe aantallen die in het geding zijn, bij de differentiatie naar onderzoeksmodaliteit geregeld als multidisciplinair onderzoek.

die in het vervolg van dit hoofdstuk aan de orde komen blijft differentiatie achterwege naar supervisie, discipline en soort delict. Significante verschillen doen zich hierbij niet voor.

11.2 De rechterlijke beslissingen

Artikel 350 Sv bevat de hoofdvragen die de strafrechter moet beantwoorden. De volgorde waarin de rechter dat doet, is dwingend voorgeschreven. Wanneer de rechter een vraag negatief beantwoordt, zijn de volgende vragen niet relevant meer. In het vervolg van deze paragraaf beperk ik mij tot de vragen van artikel 350 Sv waarin de gedragsdeskundige rapportage een rol speelt. De eerste kwestie waarover de rechter zich moet uitspreken, en waarbij naar mijn idee het rapport van gedragsdeskundigen een rol mag spelen is: “Kan het tenlastegelegde feit bewezen worden?” Dit onderwerp komt aan bod in § 11.2.1. Vervolgens zijn daar twee vraagstellingen waarbij de gedragsdeskundige rapportage mijns inziens geen rol mag spelen. Dat zijn: “Voldoet het bewezen verklaarde aan een delictsomschrijving?” en “Is het bewezen verklaarde dat aan een delictsomschrijving voldoet, wederrechtelijk?” In de vonnissen trof ik ook niet aan dat de rechter een gedragsdeskundige rapportage voor dat oordeel gebruikt. Deze onderwerpen sla ik daarom over. Tot slot moet de rechter een beslissing nemen over een op te leggen sanctie. In § 11.2.2 ga ik in op de rol van de gedragsdeskundige rapportage bij de vraag: “Is de verdachte strafbaar?” In § 11.2.3 besteed ik aandacht aan de rol van de gedragsdeskundige rapportage bij de laatste vraag van artikel 350 Sv: “Welke sanctie moet worden opgelegd?”

11.2.1 De bewezenverklaring

Welke rol spelen gedragsdeskundige rapportages bij het bewijs van het tenlastegelegde? Dat is de vraag waar het in deze subparagraaf om draait.

In bijna alle zaken waarin gedragsdeskundig onderzoek is verricht, komt de rechter tot een veroordeling. Zelden (één van 123) eindigt zo'n zaak in vrijspraak. Dit laatste betekent dat de rechter het tenlastegelegde feit niet wettig en overtuigend bewezen acht. In de zaak waarin de rechter de verdachte heeft vrijgesproken lijkt de gedragsdeskundige rapportage daarin geen rol te hebben gespeeld. Het is ook niet gebruikelijk dat dit gebeurt, omdat het rapport pas een rol gaat spelen bij één

van de volgende vragen van artikel 350 Sv, namelijk de vraag in hoeverre de verdachte strafbaar is.

Sommige gedragsdeskundigen beweren dat gedragsdeskundige rapportages niet mogen bijdragen aan het bewijs van het tenlastegelegde. In de praktijk blijkt het verslag van de gedragsdeskundige daar soms een rol bij te spelen. Dit zien we ook in één van de onderzochte zaken. Het betreft een verdachte die het slachtoffer door verbranding om het leven wilde brengen. Hij deed dit door te proberen het slachtoffer voortdurend terug te duwen in de vlammen. Hij werd veroordeeld voor poging tot moord. In het vonnis valt onder meer te lezen:

“Psychiater [naam psychiater, CvE] concludeert in zijn rapportage [datum, CvE] dat verdachte niet lijdende was/is aan een psychiatrische stoornis. Ook forensisch psycholoog [naam psycholoog, CvE] die op [datum, CvE] in het kader van dit strafproces een rapport heeft uitgebracht, geeft aan dat verdachte op het moment van het tenlastegelegde in staat was zijn daden in te schatten en te overzien, en dat hij het tenlastegelegde bovendien bewust heeft gepland en uitgevoerd.”²

Dat rechters in voorkomende gevallen (mede) refereren aan de gedragsdeskundige rapportages bij het bewijs van het tenlastegelegde, blijkt uit het vervolg van dit vonnis waarin de rechtbank schrijft:

“Gelet op het vorenstaande kan naar het oordeel van de rechtbank niet worden gezegd dat ten tijde van het plegen van het tenlastegelegde feit bij verdachte sprake was van een psychische stoornis, laat staan van zodanige stoornis dat het bestaan van opzet en voorbedachte rade reeds op die grond niet kan worden aangenomen. Dit laatste is volgens vaste jurisprudentie immers slechts het geval, indien de verdachte van elk inzicht in de draagwijdte van zijn gedragingen en de mogelijke gevolgen daarvan is verstoken.”

De conclusie van de psychiater “dat verdachte niet lijdende was/is aan een psychische stoornis”, lijkt voor de rechtbank mede een rol te spelen bij het bewijs van het opzet en de voorbedachte raad. De rechtbank geeft immers expliciet aan dat nu geen sprake is van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, een

2 Overigens gaat naar mijn idee de psycholoog wel erg ver door te stellen dat verdachte het tenlastegelegde bewust heeft gepland en uitgevoerd. Volgens mij is dit geen vraag die aan een gedragsdeskundige mag worden voorgelegd of waarover hij zich mag uitlaten, omdat dat oordeel aan de rechter toebehoort.

stoornis niet in de weg kan staan aan het bewijs dat sprake was van opzet en voorbedachte rade. Hiermee speelt het rapport van de gedragsdeskundige dus een rol bij het bewijs van het tenlastegelegde. Naar mijn idee is er ook niets mis mee dat dit gebeurt.

11.2.2 De strafbaarverklaring van de verdachte

Wanneer de rechter een tenlastegelegd feit bewezen acht en strafbaar, moet hij zich vervolgens uitlaten over strafbaarheid van de verdachte. Dit roept de vraag op in hoeverre de rechter voor zijn oordeel daarover gebruik maakt van gedragsdeskundige rapportages.

Zoals we gezien hebben in § 2.4 is de verdachte onder meer niet strafbaar als hij zich met succes kan beroepen op een schulduitsluitingsgrond. Een wettelijke schulduitsluitingsgrond waarbij het rapport van de gedragsdeskundige in de praktijk een rol blijkt te spelen is ontoerekenbaarheid (artikel 39 Sr). Een andere schulduitsluitingsgrond waarvoor sommige procesdeelnemers gebruik maken van een gedragsdeskundige rapportage is psychische overmacht. Bij andere schulduitsluitingsgronden blijkt de gedragsdeskundige rapportage in de praktijk geen rol te spelen.

Onderwerpen die in deze paragraaf achtereenvolgens de revue passeren zijn: Toerekenbaarheid (§ 11.2.2.1), de mate van toerekenbaarheid (§ 11.2.2.2), psychische overmacht (§ 11.2.2.3) en overeenstemming tussen rechterlijk oordeel en advies (§ 11.2.2.4).

11.2.2.1 Toerekenbaarheid³

Welke beslissingen neemt de rechter over de toerekenbaarheid van verdachten die gedragsdeskundig zijn onderzocht in strafzaken? De rechter moet in zijn vonnis altijd een beslissing nemen over de strafbaarheid van de verdachte (zie § 6.4.2). Bij die beslissing spelen gedragsdeskundige rapportages meestal een rol als het gaat om de vraag in hoeverre een gebrekkige ontwikkeling en/of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, in de weg staat aan het toerekenen van een strafbaar feit aan de verdachte.

Voor het uitsluiten van de strafbaarheid is juridisch alleen relevant of de verdachte toerekenbaar is of niet. Ontoerekenbaarheid sluit strafbaarheid uit, alle vormen van verminderde toerekenbaarheid doen dat niet.

In nog geen 10% (tien van 122) van de zaken, waarin gedragsdeskundig onderzoek plaatsvindt, oordeelt de rechter dat hij de verdachte ontoerekenbaar acht. Dit betekent dat ruim 90% van de verdachten toerekenbaar wordt beschouwd.

Wanneer door of namens de verdachte een beroep wordt gedaan op ontoerekeningsvatbaarheid, moet de rechter wanneer hij dat beroep niet honoreert, in zijn vonnis aangeven waarom hij dat niet doet. Hoewel daar niet expliciet onderzoek naar is gedaan, blijkt uit een enkel vonnis dat de verdachte zich heeft beroepen op ontoerekeningsvatbaarheid. Zo komt uit een vonnis naar voren dat een raadsman ter terechtzitting aanvoert dat een verdachte ontoerekeningsvatbaar is, in plaats van sterk verminderd toerekeningsvatbaar waartoe de psychiater concludeert. De raadsman voert daartoe onder meer aan dat de psychiater in zijn verslag schrijft:

“Uit zijn verhalen ten aanzien van het tenlastegelegde en uit de mededelingen van degenen die hem hebben meegemaakt ten tijde van het delict, kan worden opgemaakt dat hij op dat moment volledig psychotisch moet zijn geweest, met paranoïde wanen en een misinterpretatie van de werkelijkheid.”

Het lijkt erop dat de raadsman ervan uitgaat dat de aanwezigheid van een stoornis ten tijde van het tenlastegelegde voldoende is voor de conclusie dat iemand ontoerekeningsvatbaar geacht moet worden. De forensisch psychiatrische overwegingen lijken wel degelijk argumenten te bevatten die de conclusie rechtvaardigen dat de verdachte ontoerekenbaar beschouwd zou moeten worden. De psychiater schrijft namelijk:

“Ten tijde van het plegen van de tenlastegelegde feiten was er met zekerheid sprake van een psychotisch toestandsbeeld, waarschijnlijk met akoestische hallucinaties (hij hoorde anderen over hem praten, er werd regelmatig op zijn deur geklopt), paranoïde wanen (hij voelde zich zonder reden bedreigd door medebewoners van het AZC) en impulsief, ontremd en agressief gedrag.

Zijn agressieve gedrag ten tijde van het delict was vrijwel zeker een uitvloeisel van het psychotische toestandsbeeld. Het advies ten aanzien van de toerekeningsvatbaarheid van onderzochte berust op de volgende overwegingen: de ernst van de stoornis, de zichtbaarheid van de relatie tus-

3 Zoals aangegeven in § 2.4.3.2 maak ik een terminologisch onderscheid tussen toerekeningsvatbaarheid en toerekenbaarheid. De gedragsdeskundige adviseert over de toerekeningsvatbaarheid. De rechter beslist over de toerekenbaarheid.

sen stoornis en gedrag en de keuzevrijheid van onderzochte ten aanzien van zijn gedrag.

De stoornis moet als ernstig worden aangemerkt: er is met zekerheid sprake geweest van een paranoid toestandsbeeld met een ernstig verstoorde realiteitstoetsing.

Onderzochte voelde zich bedreigd en reageerde op deze ervaring met een poging om zich tegen zijn vermeende belagers teweer te stellen.

Uit de beschrijving van zijn toestand ten tijde van het delict door zowel de klagers als andere getuigen, moet worden opgemaakt dat onderzochte ten tijde van het delict het stuur en het oordeel over zijn gedrag kwijt was. Deze conclusie wordt mede aannemelijk gemaakt door de beschrijving van een eerdere psychotische fase in 1998, waarbij onderzochte dermate ontremd agressief was, dat hij enkele etmalen moest worden gesepareerd en moest worden behandeld met antipsychotica.

Op grond van bovengenoemde overwegingen moet worden aangenomen dat onderzochte ten tijde van het delict sterk verminderd toerekeningsvatbaar was voor het tenlastegelegde."

Ook ik vraag mij af waarom de gedragsdeskundige de verdachte niet ontoerekeningsvatbaar heeft beschouwd ten tijde van het tenlastegelegde. Hij was immers het stuur en het oordeel over zijn gedrag kwijt. In hoeverre dan nog sprake kan zijn van "keuzevrijheid" is mij niet duidelijk. De psychiater geeft immers aan dat dit één van de aspecten is die bij zijn overwegingen een rol heeft gespeeld. Uit bovenstaand citaat blijkt ook niet op grond van welke argumenten verdachte nog voor een klein deel toerekeningsvatbaar te achten is. De rechtbank is het echter eens met de psychiater. Het hiervoor genoemde citaat is overgenomen in het vonnis. Daarop aansluitend schrijft de rechtbank:

"De rechtbank neemt deze conclusies en de gronden waarop zij berusten over en maakt deze tot de hare. Zij zal hiermede bij het opleggen van de straf rekening houden. Daarbij volgt zij niet het betoog van de raadsman – zich beroepen op de woorden "volledige psychose" in het rapport van de psychiater – dat verdachte ten tijde van de delicten volledig ontoerekeningsvatbaar zou zijn geweest. In hun conclusie komen beide deskundigen niet tot volledige ontoerekeningsvatbaarheid."

De rechtbank volgt dus kritiekloos het advies van de gedragsdeskundige. Wel komt de gedachte bij mij op dat de raadsman zich op sterkere argumenten uit het verslag had kunnen beroepen, om ontoerekeningsvatbaarheid te bepleiten. Het feit dat iemand volledig psychotisch is, maakt hem immers niet per se ontoerekeningsvatbaar (zie §

2.4.3.3). Het feit dat hij het stuur en het oordeel over zijn gedrag kwijt was, zoals de psychiater aangeeft, lijkt mij wel een aanwijzing om iemand ontoerekeningsvatbaar te beschouwen.

11.2.2.2 De mate van toerekenbaarheid

Zoals aangegeven in de paragraaf hiervoor en zoals we hebben gezien in § 2.4.3, is voor de strafbaarheid van de verdachte juridisch alleen relevant of de rechter een verdachte toerekenbaar dan wel ontoerekenbaar beschouwt. Toch treffen we in de meeste vonnissen een uitspraak aan over de mate van toerekenbaarheid. De rechter hanteert daarbij vaak tussengradaties als sterk verminderd, verminderd en licht verminderd toerekenbaar (§ 2.4.3.3). In sommige vonnissen valt te lezen dat het tenlastegelegde betrokkene in beperkte mate kan worden toegerekend. Gemakshalve heb ik dat bij mijn dataverzameling geregistreerd als verminderd toerekenbaar.

Soms vinden we de beslissing van de rechter over de mate van toerekenbaarheid onder het kopje "De strafbaarheid". In dat geval gebruikt de rechter het advies van de gedragsdeskundige om de strafbaarheid van de verdachte te onderbouwen. Een andere keer vermeldt de rechter die informatie bij "De overwegingen die tot de beslissing hebben geleid". Dat betekent dat de rechter het advies van de gedragsdeskundige gebruikt voor het onderbouwen van de opgelegde sanctie. De rechter gebruikt dus het advies van de gedragsdeskundige over de (mate van) toerekeningsvatbaarheid voor het onderbouwen van verschillende beslissingen.

Tabel 11.1: Oordeel van de rechter omtrent de mate van toerekenbaarheid

rechterlijke beslissing omtrent toerekenbaarheid	aantal	
volledig toerekenbaar	13	11%
enigszins verminderd toerekenbaar	29	24%
verminderd toerekenbaar	31	26%
verminderd tot sterk verminderd toerekenbaar	1	1%
sterk verminderd toerekenbaar	11	9%
ontoerekenbaar	10	8%
geen expliciete uitspraak over mate toerekenbaarheid	26	21%
totaal	121	100%

Tabel 11.2: Oordeel van de rechter omtrent de mate van toerekenbaarheid, naar arrondissement

rechterlijke beslissingen omtrent toerekenbaarheid	Amsterdam		Arnhem		Assen		Breda		Den Bosch		Dordrecht		totaal	
toerekenbaar	2	9%	3	11%	0	0%	4	17%	2	8%	2	14%	13	11%
enigszins verminderd toerekenbaar	2	9%	6	22%	4	44%	11	46%	4	17%	2	14%	29	24%
verminderd toerekenbaar	2	9%	13	48%	5	56%	1	4%	7	29%	3	21%	31	26%
verminderd tot sterk verminderd toerekenbaar	-	0%	-	0%	-	0%	-	0%	-	0%	1	7%	1	1%
sterk verminderd toerekenbaar	2	9%	1	4%	-	0%	1	4%	6	25%	1	7%	11	9%
ontoerekenbaar	2	9%	3	11%	-	0%	1	4%	2	8%	2	14%	10	8%
geen expliciete uitspraak over mate toerekenbaarheid	13	57%	1	4%	-	0%	6	25%	3	13%	3	21%	26	21%
aantal onderzochten	23	100%	27	100%	9	100%	24	100%	24	100%	14	100%	121	100%

Wat kunnen we nu zeggen over de beslissingen die de rechter neemt over de mate van toerekenbaarheid? Het oordeel van de rechter daaromtrent levert tabel 11.1 op.

Niet iedere verdachte die gedragsdeskundig is onderzocht wordt door de rechter op enigerlei wijze verminderd toerekenbaar of ontoerekenbaar beschouwd. Ongeveer één op de tien verdachten (dertien van 121)⁴ wordt door de rechter voor *volledig* toerekenbaar gehouden. Het vaakst wordt de verdachte door de rechter *enigszins verminderd* (29 van 121) respectievelijk *verminderd* (31 van 121) toerekenbaar geacht. Relatief weinig verdachten worden door hem *sterk verminderd* dan wel *ontoerekenbaar* beschouwd. Beide zien we bij nog geen 10% (elf resp. tien van 121) van de verdachten.

In ruim één op de vijf vonnissen (26 van 121) doet de rechter *geen expliciete uitspraak* over de mate van toerekenbaarheid. Hij gebruikt in die zaken meestal een standaard uitspraak die alle aspecten van de strafbaarheid omvat, zoals: “Er is geen omstandigheid aannemelijk geworden die de strafbaarheid van verdachte uitsluit. Verdachte is dan ook strafbaar”. Tot de uitspraken waarin de rechter geen expliciete uitspraak doet over de mate van toerekenbaarheid, reken ik ook uitspraken waarin de rechtbank zich beperkt tot het weergeven van

de conclusie van de gedragsdeskundige. Het gaat dan om uitspraken zoals: “De rechtbank heeft acht geslagen op het rapport van de deskundige. De psychiater acht betrokkene volledig toerekeningsvatbaar voor het tenlastegelegde”, zonder dat de rechter aangeeft in hoeverre hij het eens is met dat advies.

Zijn er tussen de arrondissementen verschillen wat betreft het oordeel van de rechter over de mate van toerekenbaarheid? Wat opvalt, is dat tussen de arrondissementen dienaangaande inderdaad verschillen blijken te bestaan ($p < 0.001$).⁵ Zie tabel 11.2.

Amsterdam verschilt in die zin van de andere arrondissementen, dat we hier naar verhouding opvallend veel vonnissen aantreffen waarin de rechter geen expliciete uitspraak doet over de mate van toerekenbaarheid ($p < 0.001$). Voorts blijken ook Arnhem en Breda te verschillen van de overige arrondissementen ($p < 0.05$). Zo valt op dat in Breda de rechter in vergelijking tot de overige ar-

4 Eén zaak eindigt immers in volledige vrijspraak en in één zaak is alleen het extract vonnis beschikbaar. Daaruit blijkt niet wat het oordeel is van de rechter omtrent de mate van toerekenbaarheid

5 Die verschillen blijven bestaan wanneer we de ene zaak waarin de rechter de onderzochte verminderd tot sterk verminderd toerekenbaar beschouwt buiten beschouwing laten. Hetzelfde geldt wanneer we daarnaast de beslissing van de rechter dat hij iemand volledig toerekenbaar acht samenvoegen met die waarin hij besluit tot enigszins verminderde toerekenbaarheid, en wanneer we het oordeel van de rechter dat hij iemand sterk verminderd toerekenbaar acht samenvoegen met zijn beslissingen dat hij de verdachte ontoerekenbaar acht.

Tabel 11.3: Oordeel van de rechter omtrent de mate van toerekenbaarheid, naar onderzoeksmodaliteit

rechterlijke beslissing omtrent toerekenbaarheid	mono psychiater		mono psycholoog		gd bij multidis- ciplinair onderzoek		totaal	
volledig toerekenbaar	6	22%	3	10%	4	6%	13	11%
enigszins verminderd toerekenbaar	9	33%	10	33%	10	16%	29	24%
verminderd toerekenbaar	4	15%	3	10%	24	38%	31	26%
verminderd tot sterk verminderd toerekenbaar	-	0%	-	0%	1	2%	1	1%
sterk verminderd toerekenbaar	2	7%	2	7%	7	11%	11	9%
ontoerekenbaar	1	4%	-	0%	9	14%	10	8%
geen expliciet uitspraak over mate toerekenbaarheid	5	19%	12	40%	9	14%	26	21%
aantal verdachten	27	100%	30	100%	64	100%	121	100%

rondissemten relatief veel verdachten enigszins verminderd toerekenbaar beschouwt. In Arnhem komt het relatief weinig voor dat de rechter geen expliciete uitspraak doet over de mate van toerekenbaarheid. Voorts acht de rechter in Arnhem relatief veel verdachten verminderd toerekenbaar.

Hoe is het vervolgens gesteld met het oordeel van de rechter over de mate van toerekenbaarheid en de verschillende onderzoeksmodaliteiten?⁶ Ook daar komen we verschillen tegen, zoals we in tabel 11.3 kunnen zien ($p < 0.01$).⁷

Wat betreft de beslissingen die de rechter neemt over de mate van toerekenbaarheid, valt op dat hij onderzochten die multidisciplinair zijn onderzocht minder toerekenbaar acht dan degenen die monodisciplinair zijn onderzocht. Bijna alle verdachten die de rechter ontoerekenbaar acht, zijn multidisciplinair onderzocht. Erg verrassend is dat niet. Bij iemand die de rechter ontoerekenbaar beschouwt, komt de vraag aan de orde in hoeverre een strafrechtelijke maatregel tot behandeling noodzakelijk is. Voordat de rechter zo'n maatregel mag opleggen

moet hij zich laten voorlichten door twee gedragsdeskundigen van verschillende discipline.

11.2.2.3 Psychische overmacht

In hoeverre gebruikt de rechter gedragsdeskundige rapportages om een beroep op een andere schuldsluitingsgrond dan ontoerekenbaarheid te onderbouwen dan wel te weerleggen?

Het gebruik van gedragsdeskundige rapportages voor beslissingen inzake andere schuldsluitingsgronden dan ontoerekenbaarheid is zeer beperkt. Zelden (drie van 123 zaken) gebruikt de rechter of een andere procesdeelnemer daarvoor de gedragsdeskundige rapportage. In de zaken waarin dat wel gebeurt, betreft het psychische overmacht. Zowel de officier van justitie, de raadsman als de rechter ter terechtzitting gebruiken in voorkomende gevallen de rapportage om een beroep op psychische overmacht te onderbouwen of te weerleggen. In één zaak requireert de officier tot ontslag van alle rechtsvervolging, aangezien verdachte ten tijde van het tenlastegelegde zou hebben verkeerd in een situatie van psychische overmacht. Het betrof een verdachte die jarenlang door haar vader seksueel en fysiek was misbruikt. Na een heftige ruzie werd betrokkene bedreigd of geslagen door haar vader met een ijzeren pijp. Daarna hebben verdachte en haar vriend geprobeerd toen vader op bed lag, hem door brandstichting om het leven te brengen. De officier voert onder meer aan dat volgens hem:

“De heftige gemoedsbeweging bij verdachte is voortgevloeid uit een hevige drang welke bij verdachte was ontstaan door druk van de vader gelet op de omstandigheden

6 Een verdachte die verschillende keren is onderzocht en bij wie PBC onderzoek is verricht beschouw ik als multidisciplinair onderzocht.

7 Die verschillen blijven bestaan wanneer we de zaak waarin de rechter de onderzochte verminderd tot sterk verminderd toerekenbaar beschouwt buiten beschouwing laten. Hetzelfde geldt wanneer we daarnaast de zaken waarin de rechter iemand volledig toerekenbaar acht samenvoegen met die waarin hij iemand enigszins verminderd toerekenbaar beschouwt, en wanneer we zaken waarin de rechter iemand sterk verminderd toerekenbaar acht samenvoegen met die waarin hij de verdachte ontoerekenbaar oordeelt.

dat hij haar seksueel en fysiek heeft misbruikt en haar bovendien tot het plegen van diefstallen heeft aangezet. (...) Van verdachte zou niet kunnen worden verwacht dat zij aan die druk weerstand zou bieden gelet op de volgende omstandigheden. Verdachte heeft een zeer lage intellectuele begaafdheid, lijdt aan een psychische stoornis, ontvangt geen steun uit haar omgeving, lijdt aan een ziekte die het haar moeilijk maakt om haar leven op orde te brengen, heeft angst voor haar vader en is bovendien zeer afhankelijk van haar familie."

Vooraf de laatst vermelde informatie uit bovenstaand citaat, ontleent de officier aan de gedragsdeskundige rapportages. Hij gebruikt hier mijns inziens ten onrechte de gedragsdeskundige rapportages om psychische overmacht te onderbouwen. Een aantal argumenten dat hij noemt, zoals lage intellectuele begaafdheid, psychische stoornis et cetera, zou een rol kunnen spelen bij het oordeel over de toerekenbaarheid, maar niet zozeer bij psychische overmacht. Bij deze laatste schuldsluitingsgrond is immers van belang wat van de "gemiddelde" mens in een overmachtsituatie verwacht kan worden (zie § 2.4.4). Juist gezien de argumenten die de officier ontleent aan de gedragsdeskundige rapportage, is verdachte naar mijn idee niet te beschouwen als een "gemiddeld" mens. De raadvrouw van de verdachte sluit zich uiteraard aan bij het betoog van de officier. De rechtbank wijst het beroep op psychische overmacht evenwel af. Zij laat daarbij de door de gedragsdeskundigen gevonden stoornissen buiten beschouwing. De rechtbank overweegt:

"Aannemelijk is geworden dat verdachte zeer lang door haar vader seksueel en fysiek is misbruikt. Uit de stukken is de rechtbank gebleken dat er voorafgaande aan het incident ruzie is ontstaan tussen verdachte en haar medeverdachte enerzijds en haar vader anderzijds. Deze ruzie escaleerde in het dreigen en/of slaan met een ijzeren pijp van verdachte door haar vader. Naar het oordeel van de rechtbank was dit dreigen en/of slaan voor verdachte – gelet op het reeds jarenlang door verdachtes vader tegen haar gericht geweld – geen uitzonderlijke situatie. Aldus kan niet gezegd worden dat sprake was van een acute van buiten komende omstandigheid waartegen door verdachte in de gegeven gezins- en familieomstandigheden redelijkerwijs geen weerstand kon worden geboden."

In een andere zaak deed de raadsman een beroep op psychische overmacht. Hij voert daartoe aan:

"Verdachte was in de war en de kluts kwijt en had geen optie anders te handelen."

De rechtbank gebruikt blijkbaar voor de verwerping van het beroep op psychische overmacht het rapport van de psycholoog, en overweegt het volgende:

"(...) dat blijkens de rapportage van [naam psycholoog, CvE], psycholoog, de verdachte volledig toerekeningsvatbaar was ten tijde van het plegen van het delict. De rechtbank acht de door de deskundige getrokken conclusie met betrekking tot de toerekeningsvatbaarheid van verdachte goed onderbouwd en maakt die tot de hare. De door de raadsman aangevoerde omstandigheden geven geen aanleiding van de conclusie van de deskundige af te wijken."

Met deze formulering gaat de rechtbank mijns inziens voorbij aan het beroep op psychische overmacht. Dat de rechtbank de conclusie van de deskundige voor wat betreft de toerekeningsvatbaarheid tot de hare maakt, sluit niet uit dat een beroep op psychische overmacht kan slagen. Voor een geslaagd beroep op psychische overmacht is immers niet noodzakelijk dat de rechter iemand op enigerlei wijze verminderd toerekenbaar beschouwt.

Ook in de derde zaak waarin de raadsman een beroep doet op psychische overmacht, verwijst de rechtbank onder meer naar het psychologisch rapport. De rechtbank overweegt:

"Uit de behandeling ter terechtzitting, het dossier en het rapport van drs. [naam psycholoog, CvE] psycholoog d.d. (...) betreffende verdachte, blijkt dat verdachte voor en tijdens het plegen van het feit verkeerde onderomstandigheden, die heftige spanningen bij hem oproepen. Naar het oordeel van de rechter is echter niet aannemelijk geworden dat deze belastende situatie een zodanige drang voor verdachte teweegbracht dat hij daaraan redelijkerwijs geen weerstand kon bieden. Aan verdachte stonden andere wegen open om zich uit de door hem ervaren dilemma's te bevrijden. Het beroep op psychische overmacht wordt verworpen."

In deze zaak verwijst de rechter naar het rapport van de gedragsdeskundige. Hij doet dat om te illustreeren dat ten tijde van het tenlastegelegde geen sprake was van een overmachtsituatie. In hoeverre een eventuele gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens daarbij een rol heeft gespeeld, laat de rechter buiten beschouwing.

11.2.2.4 Overeenstemming tussen rechterlijk oordeel en advies

De rechter is bij zijn beslissing over de strafbaarheid van een verdachte uiteraard niet gehouden aan het advies van gedragsdeskundigen over de toerekeningsvatbaarheid. Hij hoeft in zijn vonnis geen expliciete uitspraak te doen over de mate van toerekenbaarheid. Dat roept de vraag op: “Hoe is het gesteld met het oordeel van de rechter over de mate van toerekenbaarheid in vergelijking tot het advies daarover van gedragsdeskundigen?”

Direct valt op dat *alle* beslissingen van de rechter over de mate van toerekenbaarheid overeenkomen met het advies dat minstens één van de gedragsdeskundigen daarover geeft. Wanneer de adviezen daaromtrent tussen gedragsdeskundigen verschillen, geeft de rechter vrijwel nooit aan waarom hij voor het ene advies kiest en niet voor het andere. Een (uitzonderlijk) voorbeeld van een zaak waarin de rechter dat wel deed is te vinden in § 11.3.4. In die zaak was zowel door het Pieter Baan Centrum gerapporteerd als ambulant door twee gedragsdeskundigen. Het Pieter Baan Centrum achtte de verdachte verminderd dan wel enigszins verminderd toerekeningsvatbaar. Beide gedragsdeskundigen die ambulant onderzoek hadden verricht, beschouwden de onderzochte volledig toerekeningsvatbaar. Volgens de psychiater die ambulant onderzoek had verricht, had de stoornis van de verdachte evenwel een belangrijke rol gespeeld bij het plegen van het delict, en was de onderzochte vanuit zijn stoornis gekomen tot het tenlastegelegde. Dat de psychiater de verdachte volledig toerekeningsvatbaar achtte, vond de rechtbank niet te rijmen met die bevinding. Dit was een belangrijke reden om de conclusie van het Pieter Baan Centrum omtrent de mate van toerekeningsvatbaarheid te volgen, en niet die van de ambulante onderzoekers.

11.2.3 De sanctieoplegging

Welke sanctie moet worden opgelegd? Dat is de laatste vraag die de rechter bij een veroordeling moet beantwoorden. In deze subparagraaf ga ik in op de vraag welke rol de gedragsdeskundige rapportage speelt bij de sanctieoplegging. In § 11.2.3.1 besteed ik aandacht aan de straffen die de rechter oplegt. Vervolgens komen in § 11.2.3.2 de juridische kaders voor een behandeling aan de orde en in § 11.2.3.3 het soort behandeling dat de rechter oplegt. Tot slot ga ik in op de overeenstem-

ming tussen het advies van de gedragsdeskundige en de beslissing van de rechter inzake het juridisch kader voor behandeling (§ 11.2.3.4).

11.2.3.1 Straffen

In hoeverre legt de rechter een straf op aan degenen die gedragsdeskundig zijn onderzocht?

In de meeste zaken waarin gedragsdeskundig onderzoek heeft plaatsgevonden, legt de rechter een straf op. Bij ongeveer één op de tien verdachten (tien van 122) mag en doet de rechter dat niet. Meestal komt dat omdat hij een verdachte ontslaat van alle rechtsvervolgning, wegens ontoerekenbaarheid. Zelden (één van 123 zaken) komt de rechter tot vrijspraak. In dat geval mag de rechter eveneens niet straffen. In één (van 122) zaak waarin de rechter tot een veroordeling komt bij iemand die hij *niet* ontoerekenbaar maar sterk verminderd toerekenbaar acht, legt hij geen straf op. Hij volstaat in dit geval met het opleggen van een TBS met verpleging. De straffen die de rechter oplegt in zaken waarin gedragsdeskundig onderzoek heeft plaatsgevonden en waarin hij straf mag opleggen, leveren het volgende overzicht op:

Tabel 11.4: Onderzochten en opgelegde straffen

onderzochten veroordeeld tot	aantal	
onvoorwaardelijke gevangenisstraf	38	31%
deels voorw./deels onvoorw. gevangenisstraf	51	42%
geheel voorwaardelijke gevangenisstraf	4	3%
geheel voorw. gevangenisstraf + taakstraf	16	13%
deels voorw. gevangenisstraf + taakstraf	1	1%
taakstraf + leerstraf	1	1%
geen straf opgelegd	11	9%
totaal	122	100%

Uit bovenstaande tabel kunnen we afleiden dat ongeveer vier van de vijf (89 van 111) onderzochten aan wie de rechter een straf oplegt, niet ontkomen aan een onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Meestal (51 van 111) betreft dat een combinatie van een voorwaardelijke met een onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Zelden (één van 111) combineert de rechter een deels voorwaardelijke gevangenisstraf met een taakstraf. Ongeveer een derde krijgt een

Tabel 11.5: Onderzochten en opgelegde straffen, naar onderzoeksmodaliteit

onderzochten veroordeeld tot	mono psychiater		mono psycholoog		multidisciplinair	totaal		
geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf	6	21%	3	10%	29	56%	38	34%
deels voorw./deels onvoorw. gevangenisstraf	18	62%	18	60%	15	29%	51	46%
geheel voorwaardelijke gevangenisstraf	-	0%	-	0%	4	8%	4	4%
geheel voorw. gevangenisstraf + taakstraf	6	17%	7	23%	3	8%	16	14%
deels voorw. gevangenisstraf + taakstraf	-	0%	1	3%	-	0%	1	1%
taakstraf + leerstraf	-	0%	1	3%	-	0%	1	1%
totaal	30	100%	30	100%	51	100%	111	100%

geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Een enkele keer (vier van 111) zien we dat de rechter een geheel voorwaardelijke gevangenisstraf oplegt. Geregeld (zestien van 111) combineert de rechter een geheel voorwaardelijke gevangenisstraf met een taakstraf. De enige keer dat de rechter een leerstraf oplegt combineert hij die met een taakstraf.

Bestaan er verschillen tussen de onderzoeksmodaliteiten en de straffen die de rechter oplegt? Dat tussen de verschillende onderzoeksmodaliteiten en de straffen die de rechter oplegt verschillen bestaan toont tabel 11.5 ($p < 0.001$).⁸

De rechter blijkt bij degenen die multidisciplinair zijn onderzocht het vaakst een geheel onvoorwaardelijke gevangenisstraf op te leggen. Een mogelijke verklaring daarvoor is dat degenen die verdacht worden van een ernstig misdrijf in relatief groten getale multidisciplinair worden onderzocht.

11.2.3.2 Juridische kaders voor behandeling

Welke juridische kaders gebruikt de rechter voor het opleggen van een behandeling of reclasseringsbegeleiding? In lang niet alle zaken waarin gedragsdeskundig onderzoek heeft plaatsgevonden legt de rechter een behandeling op of reclasseringsbegeleiding.⁹ Ruim een derde (44 van 122)

van de verdachten ontkomt daaraan. De overige 78 verdachten legt de rechter een strafrechtelijke maatregel tot behandeling op, dan wel behandeling en/of reclasseringsbegeleiding als bijzondere voorwaarde bij een (deels) voorwaardelijke straf.

In de meeste zaken (zeventien van 26) waarin de rechter een *strafrechtelijke maatregel tot behandeling* oplegt, betreft dat een TBS met verpleging.¹⁰ In ongeveer één op de drie (acht van 26) van die zaken is dat een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis voor de termijn van een jaar (art. 37 lid 1 Sr). Wat opvalt is dat in acht van de tien zaken waarin de rechter oordeelt dat iemand ontoerekenbaar is, hij een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis voor de termijn van een jaar oplegt. In slechts één zaak waarin de rechter oordeelt dat de verdachte ontoerekenbaar is, legt hij een TBS met verpleging op. In één zaak waarin de rechter een verdachte ontoerekenbaar acht, legt hij *geen enkele* strafrechtelijke maatregel tot behandeling op. De psychiater die de verdachte had onderzocht, heeft ook geen behandeling geadviseerd. Overigens heeft in die zaak alleen maar een psychiater onderzoek verricht.

Zelden (één van 26 zaken) betreft de opgelegde strafrechtelijke maatregel tot behandeling een TBS met voorwaarden. De verdachte die zo'n maatregel opgelegd kreeg, betreft een man die met een aantal

8 Hetzelfde geldt wanneer we de geheel voorwaardelijk opgelegde gevangenisstraffen, de combinatie van de deels voorwaardelijke gevangenisstraf met de taakstraf en die van de taak- en leerstraf buiten beschouwing laten.

9 Wanneer de rechter een behandeling oplegt als bijzondere voorwaarde of in het kader van een TBS met voorwaarde(n) wordt in de praktijk de reclassering al-

tijd belast met het toezicht op de naleving van de voorwaarden. Een behandeling gaat in die gevallen daarom altijd gepaard met reclasseringsbegeleiding. De mogelijkheid bestaat ook dat de rechter zich beperkt tot het opleggen van reclasseringsbegeleiding. In dat geval legt hij daarnaast geen behandeling op.

10 Bij de strafrechtelijke maatregelen tot behandeling heb ik het oog op de plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis en de TBS.

jongens tussen de zeven en zestien jaar oud, onachtigjarige handelingen had gepleegd.¹¹ Niet blijkt uit het dossier in hoeverre de rechter zich ervan heeft vergewist dat de onderzochte bereid is de eventuele opgelegde voorwaarden na te leven. Wel komt naar voren uit de motivering in het vonnis, dat zowel de psychiater als de psycholoog enige twijfel heeft geuit bij de motivatie van verdachte voor een behandeling. De psychiater acht het volgens het vonnis zelfs niet uitgesloten, dat verdachte zich aan zijn behandeling zal onttrekken. De psychiater adviseert een TBS met voorwaarden “omdat een voorwaardelijke strafoplegging met als bijzondere voorwaarde het ondergaan van een zelfde soort behandeling in de FPK, te weinig garantie biedt voor de toekomst”. Het advies van de psycholoog is wat betreft het juridisch kader van de eventuele behandeling minder duidelijk. Hij adviseert een “veroordeling op te leggen met als voorwaarde onder meer een inzichtgevend psychotherapie”. In hoeverre de psycholoog een behandeling in het kader van een TBS met voorwaarde of in het kader van een bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf op het oog heeft, is niet duidelijk. De rechtbank schrijft vervolgens:

“Met de deskundigen is de rechtbank van oordeel dat klinische behandeling noodzakelijk is om het recidivegevaar te keren. Gelet op de aard en ernst van de bewezenver-

klarde feiten kan naar het oordeel van de rechtbank van een verantwoorde terugkeer in de maatschappij pas sprake zijn, nadat de verdachte een behandeling heeft ondergaan. Daarom zal de rechtbank de voorwaarde van behandeling opleggen in het kader van een voorwaardelijke TBS (TBS met voorwaarden).”

Mogelijk heeft bij deze beslissing een rol gespeeld dat op het moment van de zitting al een intakegesprek had plaatsgevonden bij een Forensisch Psychiatrische Kliniek, en dat die instelling zich bereid had verklaard betrokkene op te nemen. Het heeft in deze zaak overigens niet lang geduurd, dat de TBS met voorwaarden werd omgezet in een TBS met verpleging. Al met al leveren de beslissingen van de rechtbank omtrent het juridisch kader voor het opleggen van een behandeling het volgende beeld op:

Tabel 11.6: Onderzochten en juridische kaders voor behandeling

onderzochten veroordeeld tot behandeling in kader van	aantal	
last tot plaatsing PZ	8	10%
TBS voorwaarden	1	1%
TBS met verpleging	17	22%
recl.begeleiding bijz. voorw.	52	67%
totaal	78	100%

11 Het vonnis wekt wat verwarring. Onder “toepassing van de wetsartikelen” vermeldt de rechter artikel 14a, 14b, 14c en 14d van het Wetboek van Strafrecht. Deze bepalingen gelden bij het opleggen van een voorwaardelijke straf. Een TBS met voorwaarde(n) is evenwel een strafrechtelijke maatregel en geen straf. Dit neemt niet weg dat de meeste verdachten dat wel als straf ervaren. Naar mijn idee is niet artikel 14d Sr van toepassing, maar artikel 38 Sr. De beslissing van de rechtbank vermeldt onder meer:

“beveelt voorts dat verdachte ter beschikking zal worden gesteld en verbindt hieraan de volgende twee voorwaarden:

- Verdachte zal zich laten opnemen in de Forensisch Psychiatrische kliniek te (...), zolang de medische staf/directie van die inrichting dat nodig acht, en
- Verdachte zich zal gedragen naar de voorschriften en aanwijzingen hem te geven door of namens de Stichting Reclassering Nederland, arrondissement (...), met opdracht aan deze instelling ingevolge artikel 14d van het Wetboek van Strafrecht.”

Voorgaande roept de vraag op in hoeverre er verschil bestaat tussen monodisciplinair en multidisciplinair onderzoek. Tabel 11.7 laat zien dat tussen beide verschillen bestaan ($p < 0.001$).¹²

De rechter blijkt zich bij degenen die monodisciplinair zijn onderzocht te beperken tot het opleggen van een behandeling in het kader van een bijzondere voorwaarde bij een (deels) voorwaardelijke straf. Dit wekt geen verbazing. Voordat de rechter een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis of een TBS mag opleggen, moet hij zich laten voorlichten door twee gedragsdeskundigen van verschillende discipline.

12 Dit geldt ook wanneer we ambulante psychiatrisch en psychologisch onderzoek samen afzetten tegen multidisciplinair onderzoek.

Tabel 11.7: Onderzochten en juridische kaders voor behandeling, naar onderzoeksmodaliteit

onderzochten veroordeeld tot behandeling in kader van	mono psychiater		mono psycholoog		multidisciplinair	totaal		
last tot plaatsing PZ	-	0%	-	0%	8	17%	8	10%
TBS voorwaarden	-	0%	-	0%	1	2%	1	1%
TBS met verpleging	-	0%	-	0%	17	36%	17	22%
recl.begeleiding bijz. voorwaarde	15	100%	16	100%	21	45%	52	67%
totaal	15	100%	16	100%	47	100%	78	100%

11.2.3.3 Behandeling

Welke nadere invulling geeft de rechter aan de behandeling die hij oplegt in het vonnis? Met de nadere invulling bedoel ik dat de rechter in zijn vonnis aangeeft of die behandeling ambulantlye dan wel intramuraal moet plaatsvinden; in welke kliniek een behandeling (eventueel) dient plaats te vinden en wie die (eventuele) behandeling moet gaan uitvoeren.

De vraag die ik hiervoor stelde, speelt niet in alle zaken waarin de rechter een behandeling oplegt. Zo heeft de rechter daar bij een TBS met verpleging en bij een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis geen bemoeienis mee. Bij een TBS met voorwaarden is dat anders. Daar moet de rechter wanneer hij opname in een kliniek oplegt, in zijn vonnis aangeven welke kliniek dat betreft. In het vonnis waarin de rechter een TBS met voorwaarden oplegt, noemt hij dan ook expliciet de instelling waar de verdachte moet worden opgenomen, namelijk in "de FPK te (...)".

Dan rest nog als juridisch kader dat de rechter gebruikt om behandeling en/of reclasseringsbegeleiding op te leggen de bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf. De rechter blijkt daar in de praktijk vrij vaak gebruik van te maken. In bijna de helft (52 van 111) van de zaken waarin de rechter een voorwaardelijke straf mag opleggen, legt hij reclasseringsbegeleiding op al dan niet gecombineerd met een behandeling als bijzondere voorwaarde. Sporadisch (één van 111) legt de rechter een leerstraf op als bijzondere voorwaarde.

In de zaken waarin de rechter reclasseringsbegeleiding oplegt als bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf, legt hij daarnaast zelden (vier van 52) expliciet een behandeling op in het vonnis. Dat is opvallend weinig omdat (minstens één van de) gedragsdeskundigen dat in ongeveer drie op de vijf (36 van 58) van die zaken wel adviseren. Die adviezen betreffen voorwaarden van al-

lerlei aard, zoals een psychotherapeutische behandeling volgen; zich onthouden van alcoholgebruik; zich laten begeleiden door de SPD; poliklinische of dagbehandeling in een instelling als Kairos, etc. Overigens formuleren gedragsdeskundigen niet altijd even duidelijk welke voorwaarden de rechter volgens hen zou moeten opleggen. Ook lijken niet alle adviezen praktisch uitvoerbaar. Dit doet zich onder meer voor bij het volgende advies, waarin de gedragsdeskundige schrijft:

"Om de kans voor herhaling van het tenlastegelegde te voorkomen of te beperken zal onderzochte, zo mogelijk ook samen met zijn moeder, een behandeling moeten ondergaan om het contact tussen moeder en zoon te verbeteren en dient hij medicaties te krijgen om de impulsiviteit en activiteiten beter onder zijn wilscontrole te krijgen. Aangezien hij nauwelijks te structureren is zal dit geen gemakkelijke taak zijn. Geadviseerd wordt om een straf op te leggen passend bij de bewezen strafbare feiten. Uw college wordt in overweging gegeven deze straf geheel of gedeeltelijk voorwaardelijk op te leggen met als voorwaarde dat hij zich vrijwillig laat behandelen daar anders de kans van slagen gering is."

Wat voor behandeling de gedragsdeskundige precies op het oog heeft, en waar die gerealiseerd zou moeten worden, blijkt niet uit het rapport. Overigens lijkt het advies mij niet gemakkelijk uitvoerbaar. Moeder woont al jaren in Turkije, zo blijkt uit het rapport. Bovendien is betrokkene al 29 jaar. Wat de zin ervan is om als voorwaarde op te leggen dat de onderzochte zich vrijwillig laat behandelen, ontgaat mij ten enenmale.

In ruim twee op de vijf zaken waarin de rechter reclasseringsbegeleiding als bijzondere voorwaarde oplegt, laat hij de beslissing (23 van 52) over een behandeling of een zo genoemde *gedragsvoorwaarde* over aan de reclassering. De voorwaarden waarvan de rechter de beslissing over een eventuele tenuitvoerlegging overlaat aan de reclassering zijn rijk

geschakeerd. Sommige vonnissen bevatten meer aanwijzingen voor zo'n bijzondere voorwaarde.

Een enkele keer (twee van 52 zaken) laat de rechtbank een beslissing over een *klinische opname* over aan de reclassering. De rechter formuleert dit als volgt:

"De veroordeelde dient zich gedurende de proeftijd te gedragen naar de voorschriften en aanwijzingen welke hem door of namens de reclassering Nederland zullen worden gegeven (ook als dit mocht inhouden opname ter behandeling in een door de reclassering aan te wijzen instelling [niet cursief CvE]), voor zover en voor zolang dat door genoemde instelling nodig wordt geacht en met opdracht aan die instelling ingevolge art. 14d van het Wetboek van Strafrecht."

In het andere vonnis geeft de rechtbank de reclassering iets minder vrijheid, in die zin dat de rechter de opnameduur beperkt tot vijf maanden. Wel laat de rechter de eventuele beslissing voor een klinische behandeling over aan de reclassering.

"De veroordeelde zal zich gedurende de proeftijd gedragen naar de voorschriften en aanwijzingen haar te geven door of namens de Stichting Reclassering Nederland, arrondissement (...) zolang deze instelling zulks nodig oordeelt, hetgeen mede kan inhouden [niet cursief CvE] een behandeling in de FPK te (...) of een soortgelijke, door de Reclassering aan te wijzen instelling, waarbij aangetekend wordt dat een intramurale behandeling niet langer dan 5 maanden mag duren, met opdracht aan die instelling ingevolge art. 14d van het wetboek van strafrecht."

In de meeste gevallen geeft de rechter duidelijk aan dat hij een ambulante behandeling op het oog heeft. Dit komt tot uitdrukking in citaten als:

"De veroordeelde dient zich gedurende de proeftijd te gedragen naar de voorschriften en aanwijzingen haar te geven door of namens de Stichting Reclassering Nederland, arrondissement (...) zolang deze instelling zulks nodig oordeelt, ook als deze aanwijzingen inhouden dat verdachte een dagbehandeling in een nader door de Jel-linek te bepalen kliniek dient te ondergaan."

Niet altijd laat de rechter de eventuele beslissing van een behandeling over aan de reclassering. Een enkele keer neemt de rechter die voorwaarde expliciet op in zijn vonnis. In één zaak betreft het de voorwaarde dat verdachte medewerking blijft verlenen aan de begonnen ambulante behandeling. In een andere zaak is die voorwaarde deelname aan een dagbehandeling. In de overige twee zaken be-

treft het een klinische behandeling. In het ene vonnis valt te lezen:

"Veroordeelde dient zich te laten opnemen in Groot Bataelaar of een andere 'vergelijkbare instelling' gedurende maximaal twee jaren, voor zover en voor zolang deze instelling dit nodig acht."

In het andere vonnis waarin de rechter als bijzonder voorwaarde een opname oplegt, geeft hij aan:

"Dat de veroordeelde zich zal laten opnemen in de Forensisch Psychiatrische Kliniek te (...) voor een periode van 15 maanden of zoveel korter als de leiding van de inrichting – in overleg met [reclassering en DTC], zolang deze instelling dat nodig vindt."

In één zaak, waarin de rechter een gevangenisstraf oplegt van vijf jaar, geeft hij aan dat het voorkeur verdient dat bij de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf gebruik zal worden gemaakt van artikel 43 van de Penitentiaire beginselenwet.¹³ Het ging in deze zaak om een man, die veroordeeld was wegens doodslag. Hij had het slachtoffer met een klauwhamer op het hoofd geslagen en hem de keel dichtgeknepen. De psychiater adviseerde de rechter om de verdachte volledige toerekeningsvatbaar te beschouwen. Verdachte was ten tijde van het tenlastegelegde weliswaar lijdende aan cocaïneafhankelijkheid en een angstig paranoïde toestandbeeld, op basis waarvan hij de grip op eigen persoonlijkheid en op eigen gedrag niet goed meer kon uitoefenen. Volgens de psychiater was er "volledig sprake van *culpa in causa*", en om die reden was verdachte volgens hem volledig toerekeningsvatbaar.¹⁴ Hij adviseerde een deels voorwaardelijke straf op te leggen en een behandeling voor de verslaving. Omdat de rechtbank een gevangenisstraf

13 Dit artikel luidt als volgt: "1. De gedetineerde heeft recht op sociale zorg en hulpverlening. 2. De directeur draagt zorg dat de reclasseringswerkers en daarvoor in aanmerking komende gedragsdeskundigen de in het eerste lid omschreven zorg en hulp in de inrichting kunnen verlenen. 3. De directeur draagt zorg voor de overbrenging van de gedetineerde naar de daartoe bestemde plaats indien de in het eerste lid omschreven zorg en hulp dit noodzakelijk maken en een dergelijke overbrenging zich verdraagt met de ongestoorde tenuitvoerlegging van de vrijheidsbeneming."

14 Naar mijn mening moet de rechter de vraag beantwoorden in hoeverre sprake is van *culpa in causa*, en niet de gedragsdeskundige.

Tabel 11.8: Al dan niet overgenomen adviezen tot TBS met voorwaarde(n)

zaken waarin gedragsdeskundigen	vonnis TBS met voorwaarde(n)	vonnis TBS met verpleging	vonnis bijz.vw bij vw straf	totaal
beiden TBS met voorwaarde(n) adviseren	-	7	2	9
één gd TBS met voorwaarde(n) adviseert	1	2	-	3
totaal	1	9	2	12

oplegde van meer dan drie jaar, kwam een deels voorwaardelijke straf niet meer in beeld.¹⁵

11.2.3.4 Overeenstemming met advies

Wat kunnen we nu zeggen over de relatie tussen de juridische kaders die gedragsdeskundigen adviseren voor een behandeling en de beslissingen van de rechter te dier zake?

Het enige advies van gedragsdeskundigen dat de rechter *altijd* blijkt te volgen is een *last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis* (artikel 37 Sr). In acht zaken adviseren beide gedragsdeskundigen die maatregel.¹⁶ In al die zaken legt de rechter die maatregel op.

Het juridisch kader van een advies dat de rechter daarentegen zelden volgt, is dat van een *TBS met voorwaarde(n)*. De rechter legt die maatregel geen enkele keer op zonder dat minstens één van de gedragsdeskundigen dat adviseert. We zien slechts in één zaak dat de rechter een TBS met voorwaarde(n) oplegt. In die zaak adviseerde één van de deskundigen een TBS met voorwaarde. Wanneer we de adviezen van een TBS met voorwaarde en de beslissing van de rechter tegen elkaar afzetten, levert dat het overzicht van tabel 11.8 op.

Hoewel gedragsdeskundigen geregeld een TBS met voorwaarden adviseren, legt de rechter die maatregel zelden op. Waarom de rechtbank die adviezen niet volgt, blijkt niet uit die vonnissen. In de meeste zaken (negen van twaalf) legt de rechter in plaats van de TBS met voorwaarden die (minstens één van) de gedragsdeskundige adviseert, een TBS met verpleging op. In al die zaken geeft de recht-

bank meestal summier aan waarom zij afwijkt van het advies van de gedragsdeskundigen. Een enkele keer legt de rechter een TBS met verpleging op naast een gevangenisstraf van 8 jaar. Gezien de duur van de gevangenisstraf komt de rechtbank in dat geval niet toe aan het opleggen van een TBS met voorwaarden. Andere argumenten die de rechtbank geeft om niet de geadviseerde TBS met voorwaarde op te leggen, zijn dat de rechtbank van oordeel is dat er zodanig gevaar bestaat voor recidive dat niet volstaan kan worden met een TBS met voorwaarden en dat zonder behandeling de kans op recidive groot is. Soms ziet de rechtbank af van het opleggen van een TBS met voorwaarden omdat die maatregel praktisch niet uitvoerbaar blijkt te zijn. De reden daarvan is bijvoorbeeld dat de wachtlijsten te lang zijn, en dat behandelinstellingen niet dan wel onvoldoende in staat zijn om de eventueel aan de TBS te verbinden voorwaarden na te leven. In één zaak motiveert de rechtbank uitgebreid waarom zij van mening is dat een TBS met voorwaarden naar haar mening niet voldoet. In het vonnis staat onder meer:

“De deskundigen adviseren een TBS met voorwaarden om daarmee tegemoet te komen aan de grote behoefte aan autonomie bij verdachte. De rechtbank volgt het advies niet op dat punt. In die grote autonomiebehoefte ziet de rechtbank juist het gevaar dat verdachte in het kader van een TBS met voorwaarden haar eigen plan zal trekken. De geconstateerde persoonlijkheidsstoornis met borderline, narcistische trekken en in mindere mate antisociale trekken en de genderidentiteitsstoornis, zijn voorts dermate manifest dat een behandeling in het kader van een TBS met voorwaarden naar het oordeel van de rechtbank de behandelaars te weinig kader biedt voor hun positie ten opzichte van verdachte. Deze geadviseerde maatregel biedt te weinig kader voor een verantwoorde beperking van het recidivegevaar.

Op grond van het bovenstaande is de rechtbank van oordeel dat de algemene veiligheid van personen het opleggen van na te noemen maatregel eist (...).

Nu voldaan is aan de wettelijke voorwaarden zal de rechtbank de ter beschikkingstelling gelasten en bevelen dat de ter beschikking gestelde van overheidswege zal worden ver-

15 Dit vonnis is van vóór de wetswijziging, waarin de termijn is verlengd tot vier jaar.

16 In één van die zaken is een ambulante multidisciplinair onderzoek verricht en klinische observatie. Alleen de ambulante onderzoekers beschouwden de onderzochte ontoerekeningsvatbaar en adviseerden een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis. Dit laatste advies heeft de rechter gevolgd.

Tabel 11.9: Al dan niet overgenomen adviezen tot TBS met verpleging¹

zaken waarin	vonnis TBS met verpleging	vonnis plaatsing PZ	vonnis bijz.vw bij vw straf	vonnis geen jur. kader	totaal
beide gedr. desk. of PBC een TBS met verpleging adviseren	5	1	-	-	6
ten hoogste één gd een TBS met verpleging adviseert	3	-	2	1	6
totaal	8	1	2	1	12

pleegd, daar de veiligheid van anderen en ook de algemene veiligheid van personen en goederen die verpleging eisen."

Deze motivering is een uitzonderlijk voorbeeld van de manier waarop de rechtbank aangeeft het niet eens te zijn met het advies van de gedragsdeskundigen. Lang niet altijd besteedt de rechtbank daaraan zoveel aandacht. In twee zaken legt de rechter in plaats van de geadviseerde TBS met voorwaarden een behandeling op in het kader van een bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf.

Bij de TBS met verpleging zien we een heel ander beeld. Die maatregel wordt juist vaker opgelegd dan dat gedragsdeskundigen dat adviseren. Zo werd die maatregel maar liefst negen keer opgelegd zonder advies daartoe. Anderzijds wordt het advies om een TBS met verpleging op te leggen niet altijd overgenomen, zoals tabel 11.9 laat zien.

In acht van de twaalf zaken waarin minstens één van de gedragsdeskundigen een TBS met verpleging adviseert, legt de rechter die maatregel op. Wanneer in een zaak beide gedragsdeskundigen of het PBC een TBS met verpleging adviseren legt de rechter die maatregel bijna altijd op. In één zaak zijn verschillende onderzoeken verricht. Bij het ene onderzoek adviseerde het PBC een TBS en de ambulante onderzoekers niet. De rechtbank heeft in die zaak geen TBS opgelegd. Wanneer één van de gedragsdeskundigen een TBS met verpleging adviseert, legt de rechter die even vaak wel op als niet. Er is één zaak waarin beide gedragsdeskundigen een slag om de arm houden bij een TBS-advies. Dat heb ik niet als TBS-advies beschouwd. De psychiater schrijft onder andere:

"Een ambulante behandeling is niet haalbaar, gezien het ontbreken van motivatie bij betrokkene, en zijn ongevoeligheid voor straf als stok achter de deur. Mederapporteur [naam mederapporteur, CvE] overwoog in eerste instantie een TBS-advies, vanwege het door hem als groot ingeschatte recidiverisico. Na overleg zijn [naam mederapporteur, CvE] en mijzelf tot de conclusie gekomen dat een tussenstap middels een observatieperiode in het PBC beter is. Dit omdat er vanwege betrokkenes terughoudende opstelling nog vele vragen zijn overgebleven, en het zinvol lijkt om de ouders, oma, vrienden en (ex)vriendinnen, waaronder mogelijk [naam slachtoffer, CvE], uitgebreid te spreken over betrokkene, zodat een duidelijker beeld van zijn optreden binnen relaties in de ruimste zin van het woord kan worden gekregen."

Verdachte is vervolgens in het Pieter Baan Centrum geplaatst. Daar weigert hij mee te werken aan onderzoek. De rechtbank legt een TBS met verpleging op. Overigens hebben beide gedragsdeskundigen wel een diagnose gesteld, een advies gegeven over de toerekeningsvatbaarheid en een uitspraak gedaan over het recidivegevaar. Hiermee beschikt de rechtbank over relevante informatie voor het opleggen van een TBS. In één zaak waarin één van de gedragsdeskundigen een TBS met verpleging adviseert legt de rechter helemaal geen behandeling op. In twee andere zaken legt hij reclasseringsbegeleiding op als bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf. De rechter legt in twee zaken waarin gedragsdeskundigen noch een TBS met voorwaarden, noch met verpleging adviseren een TBS met verpleging op. Dat zien we ook in twee zaken waarin één van de gedragsdeskundigen een TBS met voorwaarden adviseert.

Voordat de rechter een TBS mag opleggen moet de verdachte in ieder geval zijn onderzocht door een psychiater. In twee zaken waarin de rechter een TBS met verpleging heeft opgelegd is het onderzoek verricht door een psychiater in opleiding. Bij één van die onderzoeken heeft de supervisor de verdachte eenmaal gesproken. De vraag is dan of dat onderzoekcontact zodanig is geweest dat

¹⁷ In één van die zaken is een ambulant multidisciplinair onderzoek verricht en klinische observatie. Alleen de ambulante onderzoekers beschouwden de onderzochte ontoerekeningsvatbaar en adviseerden een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis. Dit laatste advies heeft de rechter gevolgd.

Tabel 11.10: Al dan niet overgenomen adviezen tot bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf

zaken waarin	juridisch kader in vonnis bijz.voorw.	geen juridisch kader in vonnis	totaal
beide gd bijz.voorw adviseren	11	8	19
hoogstens één gd bijz.voorw. adviseert	27	12	39
totaal	38	20	58

gezegd kan worden dat de psychiater-supervisor het onderzoek heeft verricht. Omdat uit het verslag alleen blijkt dat de supervisor eenmalig met de verdachte heeft gesproken, is dat niet duidelijk. Bij de andere verdachte die een TBS met verpleging opgelegd kreeg, blijkt niet uit het verslag in hoeverre de psychiater-supervisor de verdachte zelf heeft onderzocht of gesproken. In hoeverre de rechter in deze zaken voldeed aan de wettelijke eis dat hij in ieder geval beschikte over een advies van een psychiater, is niet duidelijk.

Waar het gaat om *reclasseringsbegeleiding als bijzondere voorwaarde* bij een voorwaardelijke straf komen advies en vonnis wat meer overeen. Wel is het zo dat de rechter lang niet altijd een *behandeling* of andere *gedragsvoorwaarde* oplegt als bijzondere voorwaarde wanneer de gedragsdeskundige dat adviseert. De rechter volstaat in dat soort gevallen geregeld met het opleggen van enkel reclasseringsbegeleiding als bijzondere voorwaarde. De rechter laat de beslissing of de eventuele behandeling die de gedragsdeskundige adviseert moet plaatsvinden, over aan de reclassering. Aan de andere kant legt de rechter ook wel reclasseringsbegeleiding op als bijzondere voorwaarde wanneer de gedragsdeskundige dat *niet* adviseert. Wanneer we de vonnissen waarin de rechter een bijzondere voorwaarde oplegt dan wel daarvan afziet, afzetten tegen zaken waarin minstens één van de gedragsdeskundigen dat adviseert, dan levert dat tabel 11.10 op.

Uit tabel 11.10 kunnen we afleiden dat het geregeld voorkomt dat de rechter het advies van gedragsdeskundigen van een bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf niet volgt. Dat geldt zowel wanneer beide gedragsdeskundigen dat bij multidisciplinair onderzoek adviseren, als wanneer één gedragsdeskundige dat doet bij multidisciplinair onderzoek dan wel bij monodisciplinair onderzoek. In twee zaken legt de rechter een bijzondere voorwaarde op in plaats van de TBS met voorwaarde die beide gedragsdeskundigen adviseren. Dit zien we alleen in Assen. Dit bevestigt mogelijk mijn vermoeden dat gedragsdeskundigen in Assen een TBS met voorwaarden adviseren in zaken waarin wellicht volstaan kan worden met

een bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf (§ 10.8.2.2). Wat opvalt is dat sommige gedragsdeskundigen een TBS-advies wel erg summier onderbouwen.¹⁸ De rechter legt eveneens in twee zaken waarin één gedragsdeskundige een TBS met verpleging adviseert een bijzondere voorwaarde op bij een voorwaardelijke straf.¹⁹

18 Zo schrijft een psycholoog als antwoord op de vraag of betrokkene gevaarlijk kan zijn voor zichzelf, voor anderen of voor de algemene veiligheid van personen of goederen: "Betrokkene *kan* [cursief CvE] gevaarlijk kan zijn voor zichzelf, voor anderen of voor de algemene veiligheid van personen of goederen. Met name onder invloed van alcohol kan hiervan sprake zijn." In hoeverre dat gevaar voortkomt uit de stoornis van betrokkene legt de psycholoog nergens uit. Waarom hij een TBS met voorwaarden adviseert maakt hij niet echt duidelijk. Hij beperkt zich tot het aangeven van: "Een behandeling in het kader van een TBS met voorwaarden lijkt een geëigende maatregel. Een gevangenisstraf met bijzondere voorwaarde lijkt een onvoldoende ingreep om een noodzakelijke behandeling van de grond te krijgen. De motivatie van betrokkene is daarvoor te gering." In hoeverre hij wel voldoende gemotiveerd is voor een behandeling in het kader van een TBS met voorwaarde, blijkt niet uit het verslag. Bij het psychiatrisch rapport zien we iets vergelijkbaars. De psychiater geeft eveneens aan: "Verdachte *kan* [cursief, CvE] een gevaar zijn voor anderen of voor de algemene veiligheid van personen of goederen. Verder is het niet uitgesloten dat hij onder invloed van alcohol tevens een gevaar kan zijn voor zichzelf." In hoeverre dat gevaar voortkomt uit de stoornis van betrokkene legt ook de psychiater niet uit. Wat betreft de onderbouwing van de TBS met voorwaarde geeft hij aan: "Indien verdachte daadwerkelijk van goede wil is inzake behandeling van zijn persoonlijkheidsproblematiek dan dient dit mijns inziens te geschieden in het kader van een TBS met voorwaarden, temeer daar niet valt te verwachten dat de genoemde problematiek spontaan zal herstellen en omdat verdachte juist gebaat zal zijn bij een structurerende begrenzende begeleiding waarvoor hij niet kan weglopen."

19 Ook in deze zaken verbaast het mij niet dat de rechter die adviezen niet volgt. Eén van die zaken betreft een

Anderzijds komt het maar liefst negen keer voor dat de rechter een bijzondere voorwaarde oplegt zonder advies daartoe van gedragsdeskundigen. Soms zien we dat in zaken waarin beide gedragsdeskundigen geen juridisch kader voor behandeling adviseren. Dat weerhoudt de rechter

multidisciplinair onderzoek. De psychiater acht alleen indien de rechter het tenlastegelegde bewezen acht, sprake van pedofilie bij de verdachte. Hij baseert de stoomis dus op het tenlastegelegde, in plaats van dat hij aangeeft hoe de stoomis heeft doorgewerkt bij het tenlastegelegde. Bij de beantwoording van de vragen geeft hij vervolgens aan: "Betrokkene leed met grote mate van waarschijnlijkheid op het moment waarop het tenlastegelegde werd gepleegd (indien bewezen) aan een gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens, in de zin van een narcistische stoomis in de persoonlijkheid en daarnaast aan pedofilie. Het tenlastegelegde kan, indien bewezen, aan betrokkene toegerekend worden, waarbij er psychiatrisch bezien argumenten zijn om een lichte mate van vermindering in deze toerekenings vatbaarheid aan te moeten nemen." Wat die argumenten zijn, laat de psychiater in het midden. Als antwoord op de vraag of de algemene veiligheid van personen of goederen de oplegging van de in art. 37a Sr bedoelde maatregel van TBS vordert, antwoordt de psychiater: "Uitgaande van het feit dat er geen nieuwe strafbare feiten aan het licht komen, zijn er psychiatrisch bezien indicaties dat een dergelijke maatregel gevorderd zou moeten worden. De genoemde veiligheid van anderen, dan wel de algemene veiligheid van personen of goederen vordert een bevel tot verpleging van overheidswege." Waarom hij tot die conclusie komt, legt hij niet uit. In hoeverre het aan het licht komen van nieuwe feiten invloed heeft op het advies, maakt hij niet duidelijk.

In een andere zaak had alleen een psycholoog onderzoek verricht. Ook dat TBS-advies was voor mij niet erg overtuigend. Volgens de psycholoog was bij betrokkene "geen indicatie voor een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoomis van de geestvermogens, anders dan de pedofiele geaardheid." Wat betreft de toerekeningsvatbaarheid geeft de psycholoog aan: "Verdachte is licht verminderd toerekeningsvatbaar te achten voor het tenlastegelegde mede gelet op de recidive kans." Het doet wat merkwaardig aan dat de psycholoog de toerekeningsvatbaarheid mede baseert op de recidivekans. Welke andere factoren een rol spelen bij die conclusie vermeldt de psycholoog niet. Op de vraag of de algemene veiligheid van personen of goederen de oplegging van de in art. 37a Sr bedoelde maatregel van TBS vordert, antwoordt de psycholoog: "Ja, als het tenlastegelegde wordt bewezen. Neen indien de visie van verdachte valide blijkt te zijn". Een verdere uitleg ontbreekt daarbij.

er in vijf zaken niet van toch een bijzondere voorwaarde op te leggen. Voorts zien we in twee zaken waarin beide gedragsdeskundigen een TBS met voorwaarde(n) adviseren dat de rechter een bijzondere voorwaarde oplegt bij een voorwaardelijke straf. We zien dat eveneens in twee zaken waarin (hoogstens) één gedragsdeskundige een TBS met verpleging adviseert.

11.3 Het gebruik van de rapportage in het vonnis

Zoals aan het begin van dit hoofdstuk aangegeven, zouden rechters volgens sommige psychologen vrijwel alle conclusies van gedragsdeskundigen overnemen in het vonnis.²⁰ Deze stelling roept de vraag op, op welke manier en in welke mate de rechter gebruik maakt van de gedragsdeskundige rapportages. Om deze vraag te beantwoorden besteed ik achtereenvolgens aandacht aan de referentie aan de rapportage (§ 11.3.1). Daarna volgt referentie aan specifieke onderdelen uit de rapportage (§ 11.3.2.), de onderbouwing van de rechterlijke beslissing (§ 11.3.3) en het rechterlijk vertrouwen in de rapportage (§ 11.3.4).

11.3.1 Referentie aan de rapportage

Met referentie aan de rapportage bedoel ik dat de rechter op enigerlei wijze naar de rapportage verwijst. De rechter is bevoegd maar niet verplicht gedragsdeskundige rapportages te gebruiken om daarmee beslissingen in zijn vonnis te onderbouwen. Wanneer hij daar wel gebruik van maakt, is hij vrij in de manier waarop hij dat doet. Dit brengt mij bij de vraag wat er te zeggen valt over de manier waarop de rechter in het vonnis refereert aan de gedragsdeskundige rapportages.

Gedragsdeskundige rapportages blijken op verschillende manieren in het vonnis aan de orde te komen. Soms verwijst de rechter daarnaar. Een andere keer citeert hij daar uit. Ook zien we wel dat hij delen die hij belangrijk vindt samengevat weer geeft in zijn vonnis. Soms besteedt de rechter in zijn vonnis geen enkele aandacht aan zo'n rapport.

In één zaak is alleen een extract van het vonnis beschikbaar. In die zaak kan niet worden nagegaan op welke manier de rechter in zijn vonnis refereert

20 Crombag, Van Koppen & Wagenaar 1994, p. 318 t/m 356.

aan de gedragsdeskundige rapportage. Het ging in dit geval om een psychiatrische rapportage. In een andere zaak is de verdachte vrijgesproken. In die zaak zijn de gedragsdeskundige rapportages in het vonnis niet aan de orde gekomen. Het is gebruikelijk dat de gedragsdeskundige rapportage pas in beeld komt bij de vraag of de verdachte strafbaar is en bij de straftoemeting. Daar komt de rechter bij vrijspraak niet aan toe. In totaal resteren dus 121 vonnissen, waarin de rechter kan refereren aan de gedragsdeskundige rapportage. In die 121 zaken zijn 191 rapporten beschikbaar.

De manieren waarop gedragsdeskundige rapportages in het vonnis aan de orde komen, leveren het volgende overzicht op.

Tabel 11.11: *Rapportages waaraan al dan niet wordt gerefereerd in het vonnis*

referentie aan rapportage in vonnis	aantal	
niet genoemd	18	9%
alleen vermeld of naar verwezen	12	6%
als citaat of parafrase	161	84%
totaal	191	100%

Van verreweg de meeste rapportages is wel iets terug te vinden in het vonnis. Van slechts ongeveer 10% (achttien van 191) van de verslagen is dat niet het geval. Daarover vermeldt de rechter *niets* in het vonnis. Van een nog geringer aantal onderzoeken (twaalf van 191) vermeldt de rechter alleen dat er een gedragsdeskundige rapportage is of verwijst hij daar in algemene termen naar. Uit ruim vier van de vijf (161 van 191) rapporten vermeldt de rechter *citaten of parafrazen* in zijn vonnis. Dat de rechter de rapportages vaak gebruikt, wil niet zeggen dat hij het daar altijd mee eens is. Een enkele keer treffen we een onderdeel aan van een rapportage in het vonnis waarmee de rechter het duidelijk oneens is (§ 11.3.4). Dat is overigens zeer uitzonderlijk.

Hoe is het in de verschillende arrondissementen gesteld met de referentie aan de rapportage in het vonnis? Tussen de arrondissementen blijken wat dat betreft verschillen te bestaan, zoals te zien valt in tabel 11.12 ($p < 0.001$).

Opvallend is dat rechters in Amsterdam relatief weinig letterlijke citaten dan wel geparafraseerde gedeelten uit rapportages weergeven. In alle andere arrondissementen gebeurt dat naar verhouding veel vaker. In Amsterdam noemt de rechter maar liefst ruim één op de vijf rapporten niet eens. In

Arnhem en Dordrecht daarentegen komt het geen enkele keer voor dat de rechter een gedragsdeskundige rapportage in het geheel niet noemt.

Ook tussen de onderzoeksmodaliteiten blijken verschillen te bestaan wat betreft de mate waarin de rechter in het vonnis refereert aan de rapportage ($p < 0.05$).²¹ Zie tabel 11.13.

Multidisciplinaire rapportages zien we verhoudingsgewijs veelvuldig geciteerd of geparafraseerd in het vonnis. Van de ambulante monodisciplinaire psychiatrische en psychologische rapportages is van één op de vijf verslagen niets terug te vinden in het vonnis.

11.3.2 Referentie aan specifieke onderdelen van de rapportage

Zoals uit voorgaande subparagraaf blijkt, zijn in veel vonnissen citaten of parafrazen uit de gedragsdeskundige rapportages aan te treffen. Dit roept de vraag op aan welke onderdelen van de rapportages de rechter refereert in zijn vonnis.

In ieder rapport staat wel een uitspraak over de diagnostiek. Zo geven gedragsdeskundigen meestal aan dat al dan niet sprake is van een “gebrekkige ontwikkeling” of “ziekelijke stoornis van de geestvermogens”. Wanneer zij achterwege laten aan te geven dat sprake is van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis, vermelden zij wel een nadere aanduiding van een stoornis (zie § 10.3). Bij andere onderdelen van het rapport kan dat anders zijn. Zo laten gedragsdeskundigen zich niet altijd uit over het juridisch kader voor een eventuele behandeling. Daarom treffen we sommige onderdelen uit rapportages in het vonnis minder vaak aan dan andere. Wanneer we het aantal adviezen dat gedragsdeskundigen geven over bepaalde onderwerpen vergelijken met de referentie daaraan in het vonnis, dan levert dat het overzicht op van tabel 11.14 op.

Een onderdeel uit de rapportages ten aanzien waarvan de rechter van relatief veel belangstelling blijkt geeft, is de *diagnostiek*. Uit meer dan de helft (111 van 191) van de rapportages verwijst de rechter daarnaar in het vonnis. Dat wil zeggen dat de rechter in het vonnis de nadere aanduiding van een stoornis vermeldt, of de conclusie van de gedrags-

21 Die verschillen blijven bestaan wanneer ik de rapportages die niet tot één gedragsdeskundige te herleiden zijn, voeg bij de multidisciplinaire onderzoeken, of wanneer ik die buiten beschouwing laat.

Tabel 11.12: Rapportages waaraan al dan niet wordt gerefereerd in het vonnis, naar arrondissement

rapportages in vonnis	Amsterdam		Arnhem		Assen		Breda		Den Bosch		Dordrecht		totaal	
niet genoemd	7	22%	-	0%	3	18%	5	16%	3	8%	-	0%	18	9%
verwijzing of vermelding	7	22%	3	6%	-	0%	-	0%	-	0%	2	8%	12	6%
letterlijk geciteerd en/of geparafraseerd	18	56%	46	94%	14	82%	27	84%	34	92%	22	92%	161	84%
totaal	32	100%	49	100%	17	100%	32	100%	37	100%	24	100%	191	100%

Tabel 11.13: Rapportages waaraan al dan niet wordt gerefereerd in het vonnis, naar onderzoeksmodaliteit

rapportages in vonnis	mono psychiater		mono psycholoog		gd bij multidisciplinair onderzoek		niet tot één gd te herleiden		totaal	
niet genoemd	6	20%	6	20%	5	4%	1	14%	18	9%
slechts verwijzing/vermelding	1	3%	3	10%	7	6%	1	14%	12	6%
letterlijk geciteerd/geparafraseerd	23	77%	21	70%	112	90%	5	71%	161	84%
totaal	30	100%	30	100%	124	100%	7	100%	191	100%

Tabel 11.14: Rapportages met specifieke onderwerpen waaraan wordt gerefereerd (gepresenteerd zijn rijpercentages)

rapportages waarin aan de orde	aantal	referentie in	
		vonnis	percentage
diagnostiek	191	111	58%
causaliteit	191	88	46%
toerekeningsvatbaarheid	188	139	74%
recidive tav delicten	191	52	27%
juridisch kader behandeling	146	53	36%
inhoudelijk behandeladvies	175	16	9%
reclasseringsbegeleiding	47	15	32%
strafadvies	46	6	13%

deskundige dat al dan niet sprake is van een “gebrekkige ontwikkeling” dan wel “ziekelijke stoornis van de geestvermogens”. Dat de rechter relatief veel belangstelling heeft voor dit onderdeel, blijkt uit het feit dat dit onderwerp, na dat van de toerekeningsvatbaarheid, op de tweede plaats staat van onderwerpen uit de gedragsdeskundige rapportage waaraan de rechter in zijn vonnis refereert.

Wanneer we de bevindingen uit § 10.3 in ogenschouw nemen is deze uitkomst verrassend. Daaruit blijkt immers dat de rapportages op dit punt niet zelden gebreken vertonen. Een verklaring voor het feit dat de rechter daar zo vaak naar verwijst in zijn vonnis, is dat hij veel vertrouwen heeft in het oordeel van gedragsdeskundigen. Daarnaast doet hij juist voor het verkrijgen van dit soort informatie een beroep op gedragsdeskundigen. Hij

zelf beschikt immers niet over de nodige kennis op dit terrein. Gedragsdeskundigen zijn bij uitstek degenen die daarover informatie zouden moeten kunnen verstrekken. De diagnose die de gedragsdeskundige stelt is belangrijk voor de rest van de rapportage. Daaruit komen immers weer andere vragen voort, zoals de betekenis daarvan voor het gedrag van de verdachte bij het plegen van het tenlastegelegde, etc.

Een onderdeel waaraan bij minder dan de helft (88 van 191) van de rapporten in het vonnis wordt gerefereerd, is de beschrijving van de (al dan niet causale) *relatie tussen de stoornis en het tenlastegelegde* of de uitspraak van de gedragsdeskundige dat die relatie niet valt aan te geven. Dat is relatief weinig omdat dit naar mijn idee één van de belangrij-

ste onderdelen, zo niet het belangrijkste onderdeel is van het rapport. Zo heeft het oordeel over de causaliteit implicaties voor de beantwoording van een aantal verdere vragen. Dit geldt onder meer voor de mate van toerekeningsvatbaarheid, het recidivegevaar, het behandeladvies en het juridisch kader daarvan.

Een verklaring voor het feit dat de rechter lang niet altijd naar dit onderdeel verwijst, kan zijn dat hij meer waarde hecht aan het advies omtrent de mate van toerekeningsvatbaarheid dan de onderbouwing die daaraan ten grondslag ligt.

Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de rechter niet zo vaak aan dit onderdeel refereert in zijn vonnis omdat die beschrijving vaak te wensen overlaat. In dat geval verdient het mijns inziens aanbeveling dat de rechter een (kritische) bespreking daaraan wijdt. Hierbij moet ik ogenblikkelijk bekennen dat deze verklaring mij niet erg waarschijnlijk lijkt. De rechter verwijst immers naar een groot aantal adviezen over de mate van toerekeningsvatbaarheid wel in zijn vonnis. Zoals uit de paragraaf die hierna volgt blijkt, doet hij dat geregeld met grote instemming. Die conclusie komt als het goed is, rechtstreeks voort uit de beschrijving van de relatie tussen de stroomis en het tenlastegelegde. Wanneer die beschrijving te wensen overlaat, zal dat ook gelden voor het advies met betrekking tot de mate van toerekeningsvatbaarheid.

Een onderdeel uit de rapportage waaraan de rechter vaak refereert in zijn vonnis is het advies omtrent de *toerekeningsvatbaarheid*. Hij verwijst maar liefst naar driekwart (139 van 188) van die adviezen in zijn vonnis. Daarmee is dit het advies van gedragsdeskundigen waaraan de rechter de meeste aandacht besteedt.

Sporadisch blijkt uit het vonnis dat de rechter het *niet* eens is met die conclusie van de gedragsdeskundige(n). Dat de rechter zo vaak met instemming verwijst naar het advies van gedragsdeskundigen voor wat betreft de mate van toerekeningsvatbaarheid, bevreedt mij. Niet alleen omdat die adviezen vaak de nodige vragen oproepen, maar ook omdat de beschrijving van de relatie tussen de stroomis en het tenlastegelegde vaak te wensen overlaat. Zoals hiervoor aangegeven zal wanneer het laatste het geval is, het advies over de toerekeningsvatbaarheid nooit volgens de regelen der kunst onderbouwd zijn.

Voor aspecten van de rapportage die te maken hebben met de toekomst lijkt de rechter minder belangstelling te hebben dan voor die te maken heb-

ben met het verleden. Zo zien we dat de rechter naar zo'n kwart (52 van 191) van de adviezen omtrent de *voorspelling van recidive* van strafbare feiten verwijst in zijn vonnis.

Eenzijds verbaast mij deze bevinding omdat naar mijn idee dit aspect uit de gedragsdeskundige rapportage buitengewoon belangrijk is. Het zal procespartijen er veel, zo niet alles aan gelegen zijn om te voorkomen dat een verdachte opnieuw in de fout gaat. Anderzijds kan ik mij wel voorstelbaar dat de rechter zo weinig verwijst naar deze adviezen in zijn vonnis, gezien de manier waarop gedragsdeskundigen met dit onderwerp in de praktijk blijken om te gaan (§ 10.6.2). Wanneer dit laatste de reden is dat de rechter hieraan relatief weinig refereert, lijkt het mij nuttig als feedback naar gedragsdeskundigen dat de rechter die reden vermeldt in zijn vonnis.

Voor het *juridisch kader van het behandeladvies* en de *reclasseringsbegeleiding* die gedragsdeskundigen adviseren heeft de rechter duidelijk minder belangstelling dan voor de voorgaande onderdelen. Van die adviezen is ongeveer een derde (53 van 146) terug te vinden in de vonnissen. Wanneer de gedragsdeskundige begeleiding door de reclassering adviseert of een behandeling in het kader van een bijzondere voorwaarde, verwijst de rechter naar bijna een derde (vijftien van 47) van die adviezen.

Een verklaring daarvoor kan zijn dat geregeld adviezen van gedragsdeskundigen wat betreft het juridisch kader van een behandeling qua onderbouwing tekortschieten (§ 10.6 en § 10.8). Zo is vaak niet duidelijk waarom de gedragsdeskundige van mening is dat er gevaar bestaat voor recidive. Vaak ontbreekt informatie over het eventueel gevaar dat voorkomt uit een stroomis waarvoor behandeling is aangewezen. Ook is niet altijd even helder welke behandeling de gedragsdeskundige op het oog heeft en waar die uitgevoerd zou kunnen worden. Het juridisch kader dat gedragsdeskundigen adviseren sluit ook niet altijd logisch aan bij de adviezen die daaraan voorafgaan.

Aan het *inhoudelijk behandeladvies* besteedt de rechter relatief weinig aandacht. Daaraan refereert hij niet vaak (zestien van 175) in het vonnis. Dat geldt eveneens voor het *strafadvies* (zes van 46).

Met het inhoudelijk behandeladvies, heb ik het oog op bijvoorbeeld een ambulante behandeling bij de GGZ. Geregeld adviseren gedragsdeskundigen zo'n behandeling op te leggen als bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf. Vaak

legt de rechter alleen reclasseringsbegeleiding op als bijzondere voorwaarde en laat hij de beslissing over een eventuele behandeling die de gedragsdeskundige adviseert, over aan de reclassering.

Mogelijk komt dit omdat niet altijd duidelijk is welke behandeling de gedragsdeskundige op het oog heeft. Bovendien is vaak ook niet duidelijk in hoeverre de behandeling die de gedragsdeskundige adviseert uitvoerbaar is.

Een verklaring voor het feit dat de rechter niet vaak in zijn vonnis verwijst naar het *strafadvies* van de gedragsdeskundige zou kunnen zijn dat dit wel heel specifiek het terrein is van de rechter. Een andere uitleg zou kunnen zijn dat de gedragsdeskundige het strafadvies vaak niet of zeer summier onderbouwt.

11.3.3 Onderbouwing van de rechterlijke beslissing

Wat valt er te zeggen over het gebruik dat de rechter maakt van de gedragsdeskundige rapportages om daarmee zijn beslissingen te onderbouwen? In de voorgaande subparagraaf hebben we gezien welke onderdelen van de gedragsdeskundige rapportages de rechter noemt in zijn vonnis. Wanneer de rechter aspecten uit de rapportage in zijn vonnis noemt, wil dat evenwel niet zeggen dat hij daarmee één of meer beslissingen onderbouwt. Daarmee is ook niet gezegd dat hij het altijd eens is met hetgeen hij overneemt. Wanneer de rechter met aspecten uit de rapportage een beslissing onderbouwt, zal hij het daarmee eens zijn. Zo is in het volgende voorbeeld duidelijk dat de rechter gebruik maakt van de gedragsdeskundige rapportage om zijn beslissing omtrent de strafbaarheid van de verdachte te onderbouwen. Hij citeert uit het rapport van de psychiater:

“Betrokkene heeft ten tijde van het hem tenlastegelegde impulsief, ongeremd en onbegrensd vanuit zijn gekrenkte narcisme op basis van deze antisociale en afhankelijke persoonlijkheid gereageerd en in die zin kan het hem tenlastegelegde in enigszins verminderde mate worden toegerekend.”

Verder schrijft de rechtbank:

“Tot eenzelfde conclusie komt (...) [naam psycholoog, CvE] in zijn rapport, waar hij spreekt over een licht verminderde mate van toerekeningsvatbaarheid.

De rechtbank verenigt zich met die conclusies en maakt die tot de hare. Hieruit volgt dat verdachte strafbaar is.”

Niet altijd blijkt zo duidelijk dat de rechter het advies van de gedragsdeskundige *gebruikt* voor het onderbouwen van een beslissing. Soms vermeldt de rechter in het vonnis wel één of meer adviezen van de gedragsdeskundige maar verbindt hij daar geen conclusie(s) aan. In dat geval kan niet gezegd worden dat de rechter zijn beslissing onderbouwt met dat onderdeel uit de rapportage. Soms noemt de rechter een advies van de gedragsdeskundige in zijn vonnis maar wijkt hij daarvan af. Niet altijd motiveert de rechter waarom hij daar dan van afwijkt.

Soms staat het advies van de gedragsdeskundige over de mate van toerekeningsvatbaarheid in een andere paragraaf van het vonnis dan de “strafbaarheid van de verdachte”, bijvoorbeeld bij “motivering van de straffen en maatregelen”. In dat geval gebruikt de rechter het advies over de mate van toerekeningsvatbaarheid niet voor de onderbouwing van zijn beslissing omtrent de strafbaarheid van de verdachte, maar bijvoorbeeld wel voor de strafsoort en/of strafmaat die hij oplegt. Wanneer de rechter een gevangenisstraf oplegt, moet hij dat nader motiveren.²² Soms gebruikt hij daar het rapport van de gedragsdeskundige(n) voor. Dit zien we in het volgende citaat, dat afkomstig is uit de paragraaf “onderbouwing van de straffen en maatregelen”.

“Voorts heeft de rechtbank bij de vaststelling van de duur van deze vrijheidsbenemende straf gelet op de volgende feiten:

- *Uit het rapport van dr. (...), gerechtelijk deskundige te Amsterdam, opgemaakt op (...) naar aanleiding van een onderzoek naar de geestvermogens van verdachte, komt naar voren dat verdachte voor beide tenlastegelegde feiten enigszins verminderd toerekeningsvatbaar te achten is.”*

Overigens maakt de rechter niet duidelijk op welke manier hij rekening houdt met het rapport van de gedragsdeskundige. Soms geeft de rechter expliciet aan dat hij dat doet in het voor- of nadeel van de verdachte.

Wat nu valt cijfermatig uit het onderzoeksmateriaal op te maken over het gebruik van gedragsdeskun-

²² Artikel 359 lid 7 Sv.

dige rapportages als onderbouwing van de rechterlijke beslissing?

Tabel 11.15: *Rapportages gebruikt voor onderbouwing van de rechterlijke beslissing*

rapportages gebruikt voor onderbouwing rechterlijke beslissing omtrent	aantal	
(on-)toerekenbaarheid	100	52%
andere schulditsluitingsgrond	3	2%
strafsoort en strafmaat	60	31%
juridisch kader van de sanctie	48	25%
behandeling	24	13%
reclasseringsbegeleiding	15	8%
totaal	191	100%

Naar verhouding gebruikt de rechter het meest (100 van 191 rapportages) het verslag van de gedragsdeskundige voor het onderbouwen van zijn beslissing omtrent de *strafbaarheid* van de verdachte. Daarvoor gebruikt hij dan het advies over de toerekeningsvatbaarheid. Zelden (drie van 191 rapporten) gebruikt de rechter of een andere procesdeelnemer, de gedragsdeskundige rapportage voor een *andere beslissing over de strafbaarheid* van de verdachte dan (on)toerekenbaarheid. In de zaken waarin dat gebeurt, betreft het psychische overmacht (zie § 11.2.2.3).

Een andere beslissing die de rechter geregeld onderbouwt met de gedragsdeskundige rapportage is die over de *strafsoort en strafmaat*. Ruim 30% van de rapportages wordt daarvoor gebruikt. Dat gebeurt op verschillende manieren. Soms verwijst de rechter naar het rapport van de gedragsdeskundige in het algemeen. Soms citeert hij het advies van de gedragsdeskundige waarin een strafrechtelijke maatregel tot behandeling wordt geadviseerd. Een andere keer gebruikt de rechter daarvoor de voorspelling van recidive, etc. De gedragsdeskundige rapportage wordt dus relatief minder vaak gebruikt voor de onderbouwing van de strafsoort en strafmaat dan voor de beslissing omtrent de strafbaarheid van de verdachte. De rechter moet in zijn vonnis aangeven wat de argumenten zijn voor de opgelegde sanctie. Wanneer hij een straf of maatregel oplegt die vrijheidsberoving meebrengt, moet de rechter extra motiveren waarom hij daarvoor kiest. Hij mag daarvoor het verslag van de gedrags-

deskundigen gebruiken.²³ Een enkele keer geeft de rechter alleen maar aan dat hij rekening houdt met het advies van de gedragsdeskundige.

Wanneer de rechter bij het onderbouwen van de hoogte van de straf, het advies van de gedragsdeskundige noemt omtrent de mate van toerekeningsvatbaarheid, dan geeft de rechter nooit exact aan wat dat betekent voor de strafmaat. Hooguit vermeldt hij een enkele keer zoals hiervoor aangegeven, dat hij in het voordeel van de verdachte rekening houdt met het rapport van de gedragsdeskundige(n). De rechter hoeft ook niet precies aan te geven welke invloed het rapport heeft gehad op de strafmaat (§ 6.4.2). Vaak zal dat ook niet goed zijn aan te geven omdat bij de hoogte van de strafmaat meer factoren een rol spelen.

Op de derde plaats komt het gebruik van het rapport voor het onderbouwen van de beslissing over het *juridisch kader van de straf of maatregel*. Daarvoor gebruikt de rechter ongeveer een kwart van de rapporten (48 van 191). Dit komt ongeveer overeen met het aantal rapporten dat de rechter nodig heeft voor de zaken waarin hij een strafrechtelijke maatregel tot behandeling oplegt. Zoals hiervoor aangegeven moet de rechter wanneer hij zo'n maatregel oplegt, dat extra motiveren. De argumenten daarvoor zal hij vaak ontlenen aan de gedragsdeskundige rapportages.

Voor het onderbouwen van het *soort behandeling* dat de rechter oplegt, gebruikt hij relatief weinig de gedragsdeskundige rapportage(s). Daarvoor gebruikt hij ongeveer één op de acht rapporten (24 van 191). Voor het opleggen van reclasseringsbegeleiding als bijzondere voorwaarde gebeurt dat nog minder vaak (vijftien van 191 rapporten). Omdat reclasseringsbegeleiding geen vrijheidsberoving meebrengt, worden aan de onderbouwing daarvan geen bijzondere eisen gesteld.

Het briefrapport of voorgeleidingsconsult van de NIFP-psychiater, gebruikt de rechter zelden voor zijn vonnis. Tijdens het onderhavige onderzoek was in ongeveer de helft van het aantal zaken zo'n verslag beschikbaar. Slechts in één zaak verwijst de rechter daar naar in zijn vonnis, en wel bij de motivering van de opgelegde straf. De rechtbank geeft daarin aan:

23 De rechter moet in zijn vonnis reageren op een deskundigenrapport wanneer daarin een strafmaatverweer besloten ligt. Dat is iets anders dan de vraag die op deze plaats aan de orde is.

“De rechtbank betreft bij haar oordeelsvorming omtrent de duur van de vrijheidsstraf de jeugdige leeftijd van verdachte alsmede de enigszins verminderde toerekeningsvatbaarheid zoals door de deskundige [naam psycholoog, CvE], psycholoog vastgesteld, welke conclusie de rechtbank overneemt en tot de hare maakt.

Zij houdt tevens rekening met de overige persoonlijke omstandigheden zoals deze naar voren zijn gebracht in de over haar door de deskundige [naam psychiater, CvE], psychiater van de FPD, en de Stichting Reclassering opge- maakte rapportages, en zoals die ook overigens ter terecht- zitting zijn gebleken.”

In de overige zaken waarin informatie van het NIFP beschikbaar was, noemt de rechter die niet in het vonnis. Overigens is dit ook weer niet zo verba- zingwekkend. Het briefrapport behelst doorgaans een kort onderzoek in verband met de indicatie- stelling voor gedragsdeskundig onderzoek. In een aantal zaken doet de gedragsdeskundige daarbij ook een (voorlopige) uitspraak over een eventuele detentie(on)geschiktheid.

Hoe is het gesteld met het gebruik dat rechters in de respectieve arrondissementen maken van de ge- dragsdeskundige rapportage(s) om daarmee hun beslissingen te onderbouwen? Tabel 11.16 toont dat daarin verschillen bestaan.

Uit tabel 11.16 valt op te maken dat de Arn- hemse rechter relatief vaak de gedragsdeskundige rapportage gebruikt om zijn beslissing omtrent de

toerekenbaarheid te onderbouwen. In Den Bosch zien we dat naar verhouding heel weinig. Daar- entegen gebruikt de rechter in Den Bosch relatief vaak de gedragsdeskundige rapportages om de strafsoort en strafmaat te onderbouwen, terwijl we dat in Arnhem en Assen juist nooit zien. In Dord- recht gebruikt de rechter in vergelijking tot andere arrondissementen vaak de gedragsdeskundige rap- portages voor het onderbouwen van het juridisch kader van zijn beslissing. Dat zien we in Arnhem en Breda weer veel minder vaak.

Maakt het qua gebruik van de gedragsdeskundige rapportage verschil welke onderzoeksmodaliteit aan de orde is?

Opvallend is dat de rechter bij monodisci- plinair onderzoek naar verhouding vaker de ge- dragsdeskundige rapportage gebruikt voor het onderbouwen van de strafsoort en strafmaat dan bij multidisciplinair onderzoek ($p < 0.05$). Zie ta- bel 11.17. Bij het onderbouwen van het juridisch kader van zijn beslissing blijkt de rechter relatief vaak de rapportages van multidisciplinair onder- zoek te gebruiken. Een mogelijke verklaring voor dat laatste is dat de rechter bij het opleggen van een strafrechtelijke maatregel tot behandeling moet beschikken over een gedragsdeskundige rapportage van minstens twee gedragsdeskundigen van ver- schillende discipline.

Tabel 11.16: Rapportages gebruikt voor de onderbouwing van de rechterlijke beslissing, naar arrondissement

rapportages gebruikt voor beslissing rechter over	Amsterdam	Arnhem	Assen	Breda	Den Bosch	Dordrecht	totaal
toerekenbaarheid ***	8 25%	39 80%	11 65%	20 63%	5 14%	17 71%	100 52%
strafsoort en strafmaat ***	12 38%	- 0%	- 0%	17 53%	23 66%	8 33%	60 31%
juridisch kader ***	6 19%	5 10%	5 29%	4 13%	14 40%	14 58%	48 25%
aantal rapporten	32 100%	49 100%	17 100%	32 100%	35 100%	24 100%	191 100%

*** betekent $p < 0.001$

Tabel 11.17: Rapportages gebruikt voor de onderbouwing van de rechterlijke beslissing, naar onderzoeksmodaliteit

rapportages gebruikt voor onderbou- wing beslissing rechter over	mono-psychiater	mono psycholoog	multidisciplinair	totaal
strafsoort en strafmaat*	14 47%	14 47%	32 24%	60 31%
juridisch kader beslissing*	5 17%	3 10%	40 31%	48 25%
totaal	30 100%	30 100%	131 100%	191 100%

* betekent $p < 0.05$

11.3.4 Rechterlijk vertrouwen in de rapportage

Wat valt er te zeggen over het vertrouwen dat de rechter heeft in gedragsdeskundige rapportages? Zoals blijkt uit de voorgaande subparagraaf, citeert de rechter vaak uit de gedragsdeskundige rapportages en gebruikt hij die geregeld voor het onderbouwen van allerlei beslissingen. Meestal geeft de rechter in het vonnis aan dat hij het eens is met de gedragsdeskundige(n). Een enkele keer geeft hij in het vonnis aan dat hij het daarmee (op sommige onderdelen) niet eens is. Gedragsdeskundigen moeten het dan wel erg bont maken. We zien dit bijvoorbeeld in een zaak van een verdachte, die in eerste instantie in het Pieter Baan Centrum is onderzocht. Vervolgens wordt hij ambulante onderzocht door een psychiater en een psycholoog. De man werd verdacht van moord. Hij is daar uiteindelijk ook voor veroordeeld. De rechtbank geeft in het vonnis onder meer aan:

“De rechtbank stelt dat al deze rapporten [het rapport van het PBC en de ambulante rapportages, CvE] als conclusie inhouden dat verdachte lijdt aan een ernstige stoornis van de geestvermogens. De rechtbank neemt deze conclusie over en maakt die tot de hare.

Het rapport van het PBC houdt verder als conclusie in dat het tenlastegelegde feit verdachte in verminderde mate kan worden toegerekend. Ter terechtzitting van [datum, CvE] is evenwel door [de psychiater van het PBC, CvE] verklaard dat de conclusie even goed had kunnen zijn dat verdachte enigszins verminderd toerekeningsvatbaar is.

De deskundigen [psychiater en psycholoog van het ambulante onderzoek, CvE] delen niet de conclusie van het PBC dat verdachte (enigszins) verminderd toerekeningsvatbaar moet worden geacht. Zij achten verdachte volledig toerekeningsvatbaar. Volgens [naam psychiater ambulante onderzoek, CvE] kan verdachte het tenlastegelegde volledig worden toegerekend, omdat hij zich zeer goed kon realiseren dat hij met het plegen ervan tegen de wet inging, terwijl hij over voldoende mentale faculteiten beschikt om andere gedragskeuzes te kunnen maken. [Naam psychiater, CvE] wijst er verder op dat in (moderne) discussies veel deskundigen de stelling verdedigen dat een defect als bij betrokkene aanwezig geen reden is voor verminderde toerekeningsvatbaarheid. Dit gaat volgens hem ook hier op. Volgens [naam psycholoog, CvE] heeft verdachte het zacht gehad dat wat hij deed maatschappelijk onaanvaardbaar was en onwettig, terwijl hij op het moment van handelen in staat is geweest zich anders te gedragen. [Naam psycholoog, CvE] spreekt van het ontbreken van een direct causaal verband tussen de stoornis en het tenlastegelegde: hij had de relatie gewoon kunnen beëindigen of openheid van zaken kunnen geven.

De rechtbank kan de eindconclusie van beide deskundigen niet goed plaatsen in het licht van de bevindingen die in de rapportages zijn verwoord. Waarom de stoornis van verdachte op geen enkele wijze van invloed zou moeten worden geacht op het plegen van het delict is onvoldoende beargumenteerd en zeker niet te rijmen met de bevindingen van [naam psychiater, CvE] dat de stoornis van verdachte een belangrijke rol heeft gespeeld bij het plegen van het delict en dat verdachte vanuit zijn stoornis is gekomen tot het tenlastegelegde.

Op basis van alle deskundigenrapportages komt de rechtbank tot de slotsom dat moet worden aangenomen dat bij verdachte sprake is van een ziekelijke stoornis van de geestvermogens die zich ook voordeed ten tijde van het bewezenverklaarde feit. De rechtbank is voorts van oordeel dat het bewezenverklaarde aan verdachte kan worden toegerekend, zij het – mede gelet op hetgeen ter terechtzitting door [naam psychiater PBC, CvE] hieromtrent is medegegeeld – in enigszins verminderde mate.”

In deze zaak zien we dat de rechtbank er een zelfstandige redenering op nahoudt. Dit is uitzonderlijk. In geen enkele andere zaak treffen we dat op zo'n manier aan. In verreweg de meeste zaken lijkt de rechter tevreden tot zeer tevreden over de rapportages van de gedragsdeskundigen. Die tevredenheid brengt de rechter de ene keer sterker tot uitdrukking dan de andere keer. Tabel 11.18 toont aan op welke manier het vonnis het rechterlijk vertrouwen in de rapportage(s) weerspiegelt.²⁴

De rechter is niet verplicht aan te geven in zijn vonnis waarom hij het wel of niet eens is met de conclusies of adviezen van gedragsdeskundigen.²⁵ Volgens sommige juristen zou hij echter te ver gaan wanneer hij conclusies uit gedragsdeskundige rapportages “overneemt en tot de hare maakt”. In bijna driekwart (84 van 121) van de zaken neemt de rechter één of meer conclusies van de deskundigen over.²⁶ Opmerkelijk is dat in ongeveer tweederde

24 N=121: In één zaak kwam de rechter tot vrijspraak. In een andere zaak was alleen een extract van het vonnis beschikbaar.

25 Iets anders is dat de rechter wanneer de verdachte zich beroept op bijvoorbeeld de verminderde toerekeningsvatbaarheid waartoe een gedragsdeskundige adviseert, aan moet geven in hoeverre hij daar rekening mee heeft gehouden. Dat soort zaken is in deze subparagraaf niet aan de orde.

26 Er wordt in deze subparagraaf uitgegaan van 121 zaken. In één zaak was, zoals eerder vermeld, alleen een extract vonnis beschikbaar. Hieruit blijkt niet in hoeverre de rechtbank expliciet conclusies en adviezen van de des-

Tabel 11.18: *Vonnissen en rechterlijk vertrouwen in de rapportage*

vonnissen met aanduiding rechterlijk vertrouwen in gedragsdeskundige rapportage(s)	aantal	
rechtbank neemt één of meer conclusies over en maakt die tot de hare	57	47%
idem maar van de ene deskundige wel en van de andere niet	5	4%
rechtbank neemt één of meer conclusies over zonder die tot de hare te maken	22	18%
rechtbank lijkt het eens met één of meer conclusies, maar verklaart dat niet expliciet	19	16%
geen enkele aanduiding waarmee rechter vertrouwen tot uitdrukking brengt	6	5%
niet van toepassing (geen enkele verwijzing naar rapportage)	12	10%
totaal	121	100%

(57 van 84) van de bewuste zaken de rechter die bovendien “tot de hare” maakt. Met die formulering stemt hij geregeld in met citaten of parafrasen van onderdelen die hiervoor aan de orde zijn geweest. Hoewel de rechter veel vertrouwen lijkt te hebben in het werk van gedragsdeskundigen, is het niet zo dat rechters vrijwel *alle* conclusies van gedragsdeskundigen overnemen, zoals sommige gedragsdeskundigen beweren. Soms gaat het om één, een andere keer om meerdere conclusies.

Met menige conclusie die de rechtbank “overneemt en tot de hare maakt” gaat de rechter naar mijn idee verder dan hij kan verantwoorden. Dat geldt ook wanneer hij aangeeft dat hij dat doet gellet op de gronden waarop die conclusies berusten. Die laten in veel gevallen te wensen over. Gezien de bevindingen uit hoofdstuk 10, lijkt het lang niet altijd gerechtvaardigd dat de rechter met deze beoordelingen gebruik maakt van de conclusies en adviezen van gedragsdeskundigen. Dit geldt overigens niet alleen voor de conclusies uit de rapportages. Ook menig gedragsdeskundig onderzoek zelf zo blijkt uit hoofdstuk 9, voldoet niet aan de eisen waaraan zulk onderzoek zou moeten voldoen. Wanneer het onderzoek zelf tekortschiet kan het niet uitblijven dat dit doorwerkt in de rapportage. Dat de rechter geen hoge eisen stelt aan die onderbouwing, en dat de rechter wel heel snel conclusies “overneemt en tot de hare maakt” als het gaat over de beschrijving van de relatie tussen de stoornis en het tenlastegelegde, of wat daarvoor moet doorgaan, en het advies over de mate van toerekeningsvatbaarheid, moge blijken uit de volgende voorbeelden. Zo citeert de rechtbank uit een psychiatrisch rapport:

kundigen overneemt. In een andere zaak is de verdachte vrijgesproken. De rechter komt dan niet toe aan het gebruik van de conclusies van de gedragsdeskundige(n).

“Bij betrokkene is sprake van een paranoïsch toestandsbeeld, deels in remissie. Bovendien is er sprake van een persoonlijkheidsstoornis met antisociale kenmerken en cocaïneverslaving. Dit was eveneens aanwezig ten tijde van het tenlastegelegde. Er is bij betrokkene een verband tussen de paranoïde decompensatie, zijn persoonlijkheid en het tenlastegelegde. Daarom kan gesteld worden dat betrokkene verminderd toerekeningsvatbaar was.”

De gedragsdeskundige geeft enkel aan dat er bij betrokkene een verband bestaat tussen de paranoïde decompensatie, zijn persoonlijkheid en het tenlastegelegde. Hoe dat verband eruit ziet laat hij in het midden. Toch moet de conclusie over de mate van toerekeningsvatbaarheid logisch voortvloeien uit die beschrijving. Voor mij is in ieder geval alerminst duidelijk waarom de gedragsdeskundige de onderzochte bijvoorbeeld niet sterk verminderd of enigszins verminderd toerekeningsvatbaar beschouwt. De rechter geeft desalniettemin in het vonnis aan:

“De rechtbank neemt de conclusie en de gronden waarop zij berusten [niet cursief CvE] over en maakt deze tot de hare.”

Een dergelijk snelle conclusie is niet beperkt tot deze zaak. In het volgende voorbeeld - waarin de rechtbank de *conclusies en de gronden* waarop zij berusten overneemt en tot de hare maakt - zien we iets vergelijkbaars. De rechtbank citeert uit het rapport:

“De betrokkene is lijdende aan een gebrekkige ontwikkeling van zijn geestvermogens, die in diagnostische zin te omschrijven is als een narcistische persoonlijkheidsstoornis. Daarnaast zijn er aanwijzingen voor organisch bepaalde impulsiviteit, die met name onder invloed van alcohol naar voren kan komen. De gebrekkige ontwikkeling bestond evenzo ten tijde van het tenlastegelegde, terwijl be-

trokkene toen bovendien onder invloed van alcohol was. Op grond van betrokkenes narcistische persoonlijkheidsstoornis en de mate waarmee deze in oorzakelijk verband staat met het tenlastegelegde, indien dat bewezen wordt, is het te adviseren betrokkene te beschouwen als verminderd toerekeningsvatbaar."

Ook bij dit citaat dringt de vraag zich op in hoeverre de stoornis in oorzakelijk verband staat met het tenlastegelegde, en waaruit blijkt dat de mate waarin dat het geval was leidt tot de conclusie dat de verdachte verminderd toerekeningsvatbaar te beschouwen is.

Niet altijd neemt de rechter ook expliciet de gronden over wanneer hij de conclusie van de gedragsdeskundige overneemt en die tot de hare maakt. Dat neemt niet weg dat de rechter ook in die zaken weinig kritisch lijkt ten aanzien van de rapportage van de gedragsdeskundige. Een voorbeeld van een psychologisch onderzoek moge dit duidelijk maken. De desbetreffende psycholoog geeft onder meer aan in zijn rapport:

"Er is niet een volledig psychometrisch onderzoek gedaan aangezien de problematiek van betrokkene tijdens het interview voldoende duidelijk is geworden. Bovendien is een complicerende factor dat betrokkene's intelligentie functioneert op beneden-gemiddeld/zwakbegaafd niveau; veel van de testvragen blijkt hij niet te begrijpen. Derhalve zijn alleen neuro-psychologische test gedaan."

Wat betreft de diagnose geeft de gedragsdeskundige aan:

"Bij betrokkene bestaat een gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens in de zin van lichte zwakbegaafdheid en zucht tot alcoholmisbruik. Hiervan was ook sprake ten tijde van de delicten waarvan hij thans verdacht wordt. Bovenstaande was in die mate dat betrokkene, gesteld dat bewezen is dat hij de feiten heeft gepleegd, daarvoor slechts in beperkte mate verantwoordelijk kan worden geacht."

Ook hier zien we dus dat de aanwezigheid van de stoornissen, die de gedragsdeskundige overigens niet onderbouwt, voor de psycholoog voldoende is om te concluderen dat de verdachte in beperkte mate verantwoordelijk kan worden geacht voor de gepleegde feiten. Juist wanneer een gedragsdeskundige consequenties verbindt aan een lage intelligentie zou ik op zijn minst verwachten dat hij een intelligentieonderzoek verricht, om de beneden gemiddelde intelligentie dan wel de zwakbegaafdheid te onderbouwen. Zeker nu uit het rapport niet blijkt dat daar eerder onderzoek naar is verricht.

In dit geval blijkt uit het vonnis dat de rechtbank zich, mede gelet op de gebleken toedracht van de feiten en de persoon van de verdachte, "verenigt met voormelde conclusie en die tot de hare maakt".

Meestal gaat het om het advies over de mate van toerekeningsvatbaarheid wanneer de rechtbank de conclusie van de gedragsdeskundige "overneemt en tot de hare maakt". Toch komen we ook vonnissen tegen waarbij dat eveneens geldt voor de voorspelling van recidivegevaar en het opleggen van een TBS. Ook daar lijkt de rechtbank niet al te hoge eisen te stellen aan het onderzoek en aan de onderbouwing van zo'n advies (zie § 10.6 en § 10.8). Zo treffen we een rapport aan van een psychiater die na een onderzoek van anderhalf uur komt tot het advies van TBS met verpleging. Volgens de psychiater is sprake van afhankelijkheid van cocaïne en heroïne en een antisociale persoonlijkheidsstoornis. Alleen al wat betreft de tijdsinvestering in het onderzoek kan gezegd worden dat die niet voldoet aan de eisen die de medische tuchtrechter daaraan stelt. Uit verschillende uitspraken blijkt immers dat wanneer de gedragsdeskundige een TBS adviseert of concludeert dat sprake is van een persoonlijkheidsstoornis, ten minste twee gesprekken nodig zijn (§ 4.3.3). Overigens ontbreken diagnostische overwegingen en een forensisch psychiatrische beschouwing in dit rapport. Dat betekent dat de gedragsdeskundigen nergens aangeeft wat de bouwstenen zijn voor de diagnoses die hij stelt. Wel schrijft de psychiater als antwoord op de vraag naar gevaar voor recidive van dergelijke delicten (afpersing):

"Juist omdat genoemde persoonlijkheidsstoornis de motor is tot het antisociale gedrag en omdat niet valt te verwachten dat deze persoonlijkheidsstoornis spontaan zal genezen, is recidive van dergelijke delicten door verdachte te verwachten. De kans op recidive kan verminderen bij een adequate behandeling. Verdachte kan [niet cursief CvE] een gevaar zijn voor zichzelf (roekeloos gedrag), voor anderen of voor de algemene veiligheid van personen of goederen (door agressief acting-outgedrag)."

De psychiater geeft nergens aan in zijn rapport waarom en op welke manier de persoonlijkheidsstoornis een rol heeft gespeeld bij het tenlastegelegde. Het lijkt mij daarom niet eenvoudig om aan te geven welke rol die stoornis in de toekomst kan gaan spelen. Wat dat betreft is het recidivegevaar wel heel mager onderbouwd. Afgezien van het feit dat de gedragsdeskundige bij de onderbouwing van het gevaar een slag om de arm houdt, is voor mij niet duidelijk in hoeverre het gevaar dat de ge-

dragsdeskundige noemt, voortkomt uit een stoornis. Omdat diagnostische overwegingen ontbreken is niet na te gaan in hoeverre roekeloos gedrag en agressief acting-outgedrag aspecten zijn die tot de gediagnosticeerde stoornissen behoren. Toch “verenigt” de rechtbank zich ook met deze conclusie “en maakt [ze] die tot de hare”. Het rapport van de psycholoog laat qua onderbouwing zo mogelijk nog meer te wensen over. Deze gedragsdeskundige voert bij het voorspellen van recidive geen enkel argument aan maar beperkt zich tot “Recidive van dergelijke delicten is zeer zeker te verwachten”. Hoewel de rechtbank in deze zaken wel noemt dat er een rapport is van een psycholoog, staan in het vonnis alleen citaten uit de psychiatrische rapportage. In hoeverre de rechtbank het met de conclusie van de psycholoog eens is, blijkt niet uit het vonnis.

Zoals valt op te maken uit tabel 11.18 komt het ook voor dat de rechter één of meer conclusies van de ene deskundige “overneemt en die tot de hare maakt”, en die van de andere gedragsdeskundige niet. In slechts vijf (van de 121) zaken zien we dat de rechtbank expliciet één of meer conclusies van de ene deskundige overneemt en tot de hare maakt, en die van de andere deskundige daarbij niet noemt. Dat wil niet zeggen, dat de rechtbank aangeeft het niet eens te zijn met de conclusies van de andere gedragsdeskundige. In drie van de vijf zaken – waarin de rechter expliciet één of meer conclusies van de ene deskundige “overneemt en tot de hare maakt”, en die van de andere deskundige daarbij niet noemt – zijn die gelijkkluidend aan elkaar. In een andere zaak, waarin de rechtbank wel citeert uit het rapport van de psychiater en niet uit dat van de psycholoog, doet de psycholoog in zijn verslag enkele vrijblijvende uitspraken, zoals: “Wanneer het gaat om psychiatrie en resocialisatie dan zou de door de reclassering vermelde kliniek [een GGZ kliniek, CvE] de voorkeur verdienen. Moet er een TBS verstrekt worden dan kan Veldzicht in Balkbrug in aanmerking komen. Voor het overige verwijs ik naar het rapport van de psychiater.” Tot slot is er nog een zaak waarin eerst ambulante onderzoek is verricht door een psychiater. Daarna heeft een klinische observatie plaatsgevonden in het PBC. In die zaak noemt de rechter alleen het PBC-rapport.

Een andere manier waarop de rechter vertrouwen toont in de gedragsdeskundige rapportage, is dat hij uit de formulering laat blijken dat hij het eens is met één of meer conclusies, zonder dat de rechtbank

die expliciet “tot de hare maakt”. We zien dit bij ongeveer één op de vijf rapporten (22 van 121). Dit blijkt uit een citaat als: “De rechtbank is het eens met deze conclusies en neemt deze over” of “De rechtbank sluit zich aan bij de gedachte van de deskundige”, etc.

Sommige rechters laten naast het oordeel van de gedragsdeskundigen een rol spelen wat zij zelf ter terechtzitting waarnemen voordat zij de conclusies van de gedragsdeskundigen overnemen. Een voorbeeld is te vinden in een vonnis waarin staat:

“De rechtbank kan zich met het oordeel van de deskundigen dat aan verdachte de bewezenverklaarde feiten verminderd tot sterk verminderd kunnen worden toegerekend verenigen, gelet op de overwegingen die de deskundigen aan hun conclusie ten grondslag hebben gelegd en gelet voorts op hetgeen verder uit het onderzoek ter terechtzitting is gebleken.”

De rechtbank neemt in dit geval niet expliciet de conclusie van de deskundige over en maakt die niet nadrukkelijk tot de hare. Dit treffen we een enkele keer aan.

Er zijn ook vonnissen waarin naar voren komt dat de rechter weliswaar vertrouwen toont in de gedragsdeskundige rapportage(s) maar waarbij hij zich enigszins terughoudend opstelt. Hij geeft dan niet expliciet aan in hoeverre hij het eens is met de gedragsdeskundige(n), maar uit het vonnis komt naar voren dat hij het eens lijkt te zijn met één of meer conclusies van de deskundige(n). Dat zien we in ongeveer één op de zes (negentien van 121) zaken. Een voorbeeld daarvan is te vinden in een vonnis waarin staat:

“De rechtbank heeft kennis genomen van het omtrent verdachte opgemaakte psychologisch rapport d.d. [datum, CvE] van drs. [naam deskundige, CvE]. De deskundige concludeert dat er bij verdachte sprake is van een ziekelijke stoornis der geestvermogens in de zin van een stemmingsstoornis alsmede van alcoholmisbruik. Volgens de deskundige is de verdachte volledig toerekeningsvatbaar omdat er geen aanwijzingen zijn dat hij niet daadwerkelijk het ongeoorloofde van zijn handelen en de consequenties daarvan heeft kunnen overzien. Geadviseerd wordt de behandeling van verdachte bij Kentron te continueren en dit verplicht op te leggen.”

Hoewel de rechtbank op geen enkele manier expliciet aangeeft het eens te zijn met de gedragsdeskundige, volgt zij het advies blijkbaar wel. De

rechtbank legt onder meer een voorwaardelijke gevangenisstraf op, met als bijzondere voorwaarde dat verdachte zich zal gedragen naar de voorschriften en aanwijzingen hem te geven door of namens Kentron.²⁷

Dan is er nog een beperkt aantal zaken (zes van 121) waarin wel iets van de rapportage(s) terug te vinden is in het vonnis, bijvoorbeeld als citaat of als parafraze, maar waarbij de rechter *niet* aangeeft in hoeverre hij het daar al dan niet mee eens is. Tot slot vindt in ongeveer 10% (twaalf van 121) van de zaken in het vonnis *geen enkele verwijzing* plaats naar de rapportage van de gedragsdeskundige(n).

In hoeverre bestaan tussen de arrondissementen verschillen wat betreft de aanduiding van het rechterlijk vertrouwen in de rapportage. Onderstaande tabel toont aan dat Amsterdam ($p < 0.01$), Arnhem ($p < 0.001$) en Breda ($p < 0.01$) blijken te verschillen van andere arrondissementen. Zie tabel 11.19.

In Amsterdam vinden we in de vonnissen relatief vaak geen enkele verwijzing naar de rapportage of geen enkele aanduiding waarmee de rechter vertrouwen uitdrukt in de rapportage. De rechter in Arnhem geeft betrekkelijk vaak blijk van heel veel vertrouwen in de verslagen van gedragsdeskundigen. Naar verhouding neemt hij heel veel conclu-

sies daaruit over en maakt die tot de hare. In Breda daarentegen zien we dit veel minder vaak.

11.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk is uiteengezet welk gebruik de rechter maakt van de gedragsdeskundige rapportages in strafzaken. Naar voren is gekomen dat in vrijwel alle zaken waarin gedragsdeskundig onderzoek heeft plaatsgevonden, een veroordeling volgt. Het is zeer uitzonderlijk dat de rechter bij het bewijs van het tenlastegelegde refereert aan het verslag van de gedragsdeskundige.

Voorts blijkt dat de rechter het verslag van de gedragsdeskundige het vaakst gebruikt voor zijn beslissing over de strafbaarverklaring van de verdachte. In nog geen 10% van de zaken acht hij de verdachte (volledig) ontoerekenbaar en in ruim 10% volledig toerekenbaar. In Amsterdam is het minder gebruikelijk dan elders dat de rechter in het vonnis een uitspraak doet over de mate van toerekenbaarheid. Tussen de arrondissementen bestaan voorts verschillen voor wat betreft de beslissing van de rechter over de mate waarin hij iemand toerekenbaar acht. In Breda worden relatief veel verdachten enigszins verminderd toerekenbaar beschouwd, terwijl in Arnhem naar verhouding

Tabel 11.19: Vonnissen en rechterlijk vertrouwen in de rapportage, naar arrondissement

vonnissen met aanduiding rechterlijk vertrouwen in gedragsdeskundige rapportage(s)	Amsterdam	Arnhem	Assen	Breda	Den Bosch	Dordrecht	totaal
rechtbank neemt conclusie over en maakt die tot hare idem van ene deskundige wel en van andere niet	4 17%	22 81%	7 78%	4 17%	15 63%	5 36%	57 47%
rechtbank neemt één of meer concl. over zonder expliciet tot de hare te maken door formulering lijkt rechtbank het eens met één of meer conclusies	- 0%	3 11%	1 11%	1 4%	- 0%	- 0%	5 4%
geen enkele aanduiding waarmee rechter vertrouwen uitdrukt nvt (geen verwijzing naar rapport)	6 26%	- 0%	- 0%	9 38%	1 4%	6 43%	22 18%
	4 17%	1 4%	1 11%	7 29%	4 17%	2 14%	19 16%
	3 13%	1 4%	- 0%	- 0%	1 4%	1 7%	6 5%
	6 26%	- 0%	- 0%	3 13%	3 13%	- 0%	12 10%
totaal	23 100%	27 100%	9 100%	24 100%	24 100%	14 100%	121 100%

27 Een behandelinstelling.

veel verdachten verminderd toerekenbaar worden geoordeeld. Degenen die multidisciplinair zijn onderzocht worden verhoudingsgewijs meer verminderd toerekenbaar geoordeeld dan degenen die monodisciplinair zijn onderzocht. Zelden maakt de rechter in zijn vonnis gewag van het gebruik van de rapportage voor een andere schulditsluitingsgrond dan ontoerekenbaarheid. Alle beslissingen van de rechter in zijn vonnis over de mate van toerekenbaarheid, komen overeen met het advies van minstens één gedragsdeskundige.

Aangaande het opleggen van een sanctie komt naar voren dat de rechter – behalve bij degenen die hij ontoerekenbaar oordeelt – naast een behandeling vrijwel altijd een straf oplegt. Bij degenen die multidisciplinair zijn onderzocht legt de rechter relatief vaak een onvoorwaardelijke gevangenisstraf op. Wanneer de rechter iemand ontoerekenbaar beschouwt, legt hij vrijwel altijd een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis op. Zelden blijft in dat geval het opleggen van een behandelmaatregel achterwege. Dat de rechter bij iemand die hij ontoerekenbaar beschouwt een TBS oplegt, komt eveneens zelden voor. Een behandelmaatregel die de rechter sporadisch oplegt, is de TBS met voorwaarden. Wanneer de rechter een behandeling oplegt in een juridisch kader, is dat bij ruim één op de vijf zaken een TBS met verpleging. Dat zien we alleen bij degenen die multidisciplinair zijn onderzocht.

Het enige behandeladvies dat de rechter altijd volgt is het opleggen van een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis. Wanneer minstens één van de gedragsdeskundigen een TBS met voorwaarden adviseert, volgt de rechter dat advies vrijwel nooit. Meestal legt de rechter dan een TBS met verpleging op, soms een behandeling in het kader van een bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf. Een TBS met verpleging legt de rechter juist vaker op dan minstens één van de gedragsdeskundige adviseert. Wanneer beide gedragsdeskundigen of het PBC een TBS met verpleging adviseert, legt de rechter die maatregel vrijwel altijd op. Wanneer één gedragsdeskundige een TBS met verpleging adviseert, volgt de rechter dat advies even vaak wel als niet. Een advies dat de rechter geregeld niet volgt, is een behandeling in het kader van een voorwaardelijke veroordeling bij een voorwaardelijke straf.

Wat nu vinden we in het vonnis terug van de gedragsdeskundige rapportages? Van 80% van de rapporten is in het vonnis één of meer citaten of een parafraze te vinden. In Amsterdam zien we dat verhoudingsgewijs weinig. In Arnhem en Dord-

recht gebeurt dat altijd. Multidisciplinaire onderzoeken zien we relatief vaak geciteerd of geparafraseerd in het vonnis. Het meest treffen we het advies over de toerekeningsvatbaarheid aan. Veel minder frequent is dat de beschrijving van de relatie tussen de stoornis en het tenlastegelegde, terwijl dat naar mijn idee het meest cruciale onderdeel is van de verslaglegging. De voorspelling van recidive en het juridisch kader van het behandeladvies krijgen relatief weinig aandacht in het vonnis. Voor het inhoudelijk behandeladvies en het strafadvies legt de rechter relatief heel weinig belangstelling aan de dag.

In hoeverre maakt de rechter gebruik van de gedragsdeskundige rapportages om een beslissing te onderbouwen? Meer dan de helft van de rapporten gebruikt de rechter om zijn beslissing over de toerekenbaarheid te onderbouwen. Dat zien we naar verhouding vaak in Arnhem en juist weinig in Den Bosch. Ruim 30% van de rapporten gebruikt hij voor het motiveren van zijn beslissing over de strafsoort en strafmaat. Vooral in Den Bosch komt dat relatief vaak voor. We zien dat vooral bij monodisciplinaire rapportages. Een kwart van de rapporten wordt gebruikt voor het juridisch kader van de beslissing. Dat doet zich betrekkelijk vaak voor in Dordrecht. We zien dat vooral bij multidisciplinaire onderzoeken.

Over het vertrouwen van de rechter in de gedragsdeskundige rapportages kan het volgende worden opgemerkt. Dat lijkt erg groot. Zo neemt de rechter in bijna driekwart van de zaken expliciet één of meer conclusies van de gedragsdeskundigen over. In twee derde van die zaken maakt de rechter die ook nog eens “tot de haren”. Daarbij stelt de rechter zich opmerkelijk weinig kritisch op. Opvallend is dat in Amsterdam betrekkelijk vaak geen enkele aanduiding te vinden is in het vonnis over de tevredenheid van de rechter over de rapportage. In Arnhem evenwel neemt de rechter verhoudingsgewijs vaak één of meer conclusies over en “maakt die tot de haren”, terwijl dat in Amsterdam en Breda relatief weinig gebeurt.

